

U, 5398

М. Шаповал.

**ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ  
ВИЗВОЛЬНОЇ ПРОГРАМИ.**

П Р А Г А 1927.

---

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“.



**М. Шаповал.**

106672

**ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ  
ВИЗВОЛЬНОЇ ПРОГРАМИ.**

**ПРАГА 1927.**

---

**ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“.**

u 5398

Друкарня „Вільної Спілки“. Фірма М. Похавес.

---



SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186244958



## ПЕРЕДМОВА.

На заклик робітничої організації „Оборона України“ відбув я на весні цього року подоріж по українських робітничих осередках у Сполучених Державах і зробив виклади, що в цій книзі подані. Багато з тих, що слухали мої виклади, висловлювали побажання, щоб я ці виклади записав і надрукував окремою книжкою.

По мірі сил і в обставинах іншої праці виконав я це завдання і ось подаю свої записки трудовій громаді українській на увагу. Моїм завданням було викласти правду про Велику Революцію на Україні й про нашу визвольну програму та політику. Як я виконав це своє завдання — хай судять читачі, але я керувався одним — говорити наукову та історичну правду, а більше нічого.

Хай буде ця моя книга виразом моєї сердечної подяки американським та канадським українським робітникам і товаришам-однодумцям за їх щире й уважне прийняття моїх викладів та за братерську прихильність і довіря до мене. Я буду щасливий, коли моя книга нагадає їм наші незабутні зустрічі й міркування над долею України і всього трудового людства та покличе на шлях активного служення визвольній справі України і всього світового поневоленого соціально й національно трудового люду. Нема вищої і кращої культурної і моральної справи, як ця! В служенні їй знайдуть всі вище щастя, як і я знайшов його.

Мої найглибші затаєні мрії і тяжким досвідом здобуті думки, які я старався ясно зписати в цій книзі, я присвячую товаришам-однодумцям

- одірваним злою долею від рідного краю,
- розпорошеним по цілому заморському світі, розкиданим по заводах, фабриках, копальнях, залізницях і т. д.,
- умучуваним тяжкою працею на капіталістів і всіх панів життя,

— одірваним від живих джерел натхненої думки і віяння рідної культури,

— одірваним від українських степів, долин, лісів і гір, від убогих рідних хат, де томляться в неволі і праці їх рідні і близькі.

— їм, що несуть хрест праці в далеких-далеких країнах, відкіль України не видно, куди лиш голос її ледви долітає,

— їм, що в невимовній тузі за правдою і справедливістю перебувають, в болях за Україною тужать і віддано їй служать без надії на подяку й без надії її навіть побачити,

— їм, що без особистої користи во ім'я любови до поневолених на подвиг революційний стали присвячую цю книгу моїх викладів — сповідей.

У Празі, 20 листопаду 1927 року.

М. Шаповал.

# Засади української визвольної програми\*)

*Борітеся — поборете!*

*Т. Шевченко.*

## I.

Товариші й громадяне!

Сьогодні ми маємо обговорити тему, яка цікавить українців найбільше. Здається, дуже мало є українців, які не говорять про політику, а мільйони говорять що-дня і кожний на свій лад митикує про визволення, ще про визволення, про політику. При цих розмовах почуєте багато плянів і проєктів, як саме треба робити політику. Кожний вказує шляхи, але так, що йти нема куди.

У промовах, лекціях, у газетах чуєте і читаєте багато слів, але якось ще темніше стає від їх. Аж миготять перед очима слова, заклики, докори, лайки, а головного нема: ясности програми. Кудюю йти? З ким? Кого визволяти? Від чого визволяти? Якими способами? Оці питання відповіді не мають.

Очевидно ті, що говорять про визволення, самі не знають, що то воно таке оте визволення.

І так ідуть цілими роками балачки про визволення, а саме визволення не приходить.

Щирі люде хвилюються через такий стан річей, кидаються гарячково до праці, надриваються в ній, але не бачучи наслідків, знесилено опускають руки, зневірюються і навіть в розпуку вдаються. Їм здається все даремно, даремна всяка витрата сил, бо скільки не бий головою об мур — нічого путнього не виходить. Головна причина зневірря — це те, на їх думку, що українські люде не йдуть разом.

Кожний по своєму думає, а тому сил не можна об'єднати.

Нема єдности в думках, а тому нема єдности у вчинках.

---

\*) Цей виклад відбувся в Нью-Йорку, Ньюарку, Пассейку, Скрантоні, Бінгемтоні, Вілкс-Бері, Чикаго, Детройті, Клівленді, Рочестері, Бофало і Бостоні.

Значить нема сили. А без сили нема визвольної роботи і боротьби, тому українська визвольна справа не йде вперед. Через те до розпуки доходять щирі люде, а нещирі просто не рахуються — тому й не мають українці похвалитись якимись здобутками, не мають радости зі своєї громадської праці.

Ім залишається тільки одно: скіглити з болю, та що-дня підраховувати удари, які дістають від ворога, та обчислювати втрати своїх позицій, своєї території, свого budouчого.

Ви знаєте, що стан річей у нас власне такий.

Вам самим мабуть здається, що все пропало, що нема світла в майбутньому? А між тим це не так.

І світло є, і шлях є. Тільки треба його навчитись бачити.

Треба виробити собі правильну програму і по ній робити — тоді наслідки будуть і тоді визволення прийде.

Ви скажете, що багато що-дня оголошується програм і де-що для їх здійснення робиться, але чомусь наслідків нема. Це правда. Тому правда, що „програм“ багато, але вони не правильні, вони не програми.

Правильна програма може бути для певного часу лише одна. Правда є лише одна, а тому й добра програма лише та, що має в собі правду.

Але всю правду!

Правда „на половину“ не дасть правильної програми, а як дасть половинну програму, то вчинки будуть сплутані й заведуть людину на манівці.

Сьогодні ми будемо говорити про правильну програму, а ви переконаєтесь, чи справді це так?

Ви люде праці й до того, що політика говорить, мусите ставитись поважно, бо коли підете за гарними, але неправдивими словами, то натрапите на шкоду собі й людям.

Тому пильно й уважно міркуйте про те, що я говоритиму про програму: не приймайте нічого на віру, а все передумайте. Що здається не ясне — запитайте пояснень, а тоді знову передумайте і коли запевнитесь, то вже йдіть вперед твердо, непохитно, навіть безоглядно, до мети.

Я знаю, що багато перед вами виступає лекторів, які говорять про програму, про політику. Іноді гарно говорять. Вам здається, що гарно говорять. Тут є одна велика небезпека, що криється у вас самих. Зверніть на це увагу! Коли ви слухаєте, напр., по черзі аж п'ятьох промовців. Вони говорять кожний про протилежну програму: напр., один гетьманець, другий — демократ, третій — соціаліст, четвертий — большевик, пятий — піп і т. д. Коли вам здається, що кожний з їх говорить гарно, і що кожний має рацію, то тут є небезпека страшна! Це значить, що ви ще не вмієте одріжняти правди од неправди, безпеки од не-



безпеки, правильної програми од неправильної. Це значить, що вас можна забалакати одними словами, а ви ще не вмієте одріжняти думок. За словами не бачите справжніх думок.

Коли ви це помітите за собою, тоді не слухайте нікого, а вчіться думати. Вчитись думати можна лишень на фактах, на подіях, на документах життя.

Думати, то значить — самостійно робити висновки з фактів життя і вміти одкрити помилку в чужих словах, або піймати красномовного балакуна на брехні.

Брехня може бути або свідома — так роблять люде для агітації, або несвідома — так роблять через темноту в голові. І тут буває друга небезпека вже не для слухачів, а для щирих людей — промовців. Буває такий промовець, що він відчуває серцем правду, але язиком не вміє її висловити. Може ви самі помічали за собою, що знаєте, відчуваєте правду, хочеться гукнути про неї на цілий світ, вона одкрив людям очі, але... не вмієте крикнути, слова застряють у роті, плутаються і ви їх не можете вкласти в добру форму, в гарний порядок, не вмієте поставити своїх думок, і тому вони виходять темно, погано.

Для правди треба двох річей: треба правду знати й розуміти, а друге — треба навчитись її висловлювати.

Отже, коли різні промовці з суперечними думками й програмами вам однаково подобаються, то це значить, що ви самі нічого не розумієте. Це перша небезпека в політиці, а друга є в тім, коли промовець знає правду та не вміє її висловити.

Прошу, щоб ви це мали сьогодні на увазі й тоді наша розмова про програму визволення буде корисна, а час потрачений буде не даремно.

## II.

Щоб розмова про політику й визвольну програму була корисна, то ви мусите вимагати від промовця відповіді на четверо засадничих питань:

Питання перше: кого треба визволяти?

Питання друге: від чого треба визволяти?

Питання третє: яким способом треба визволяти?

Питання четверте: во ім'я чого треба визволяти?

Коли він дасть ясну, докладну відповідь на оці четверо питань, то ви побачите, яка його програма в засаді. Можна й слід поставити ще інші питання, але вони вже будуть, хоч і важні, але другорядні.

Отже я вам тепер і викладу визвольну програму, даючи по черзі відповіді на кожне поставлене вгорі питання.

Питання перше: кого треба визволяти?

Розуміється, кожний зразу скаже: визволяти треба україн-

ський народ. Це правда, але не вся, не повна. Що таке український народ? Кожний скаже: увесь народ, що говорить українською мовою. Так, і це правда, але не вся, не повна правда. Це ви побачите з дальшого мого викладу, а тепер нагадаємо собі, де живе український народ, скільки землі й яке населення на тій нашій Україні.

Др. Мирон Кордуба у своїй книжці „Територія і населення України“ виражував на 1914 рік, що Україна складається з таких частин:

Правобережна Україна (Волинь, Поділля, Київщина та українські частини губерній Минської, Гродненської та Холмщини та ще й Бесарабії) мають територію 220808·7 квадрат. кілометрів, на яких живе 15853100 душ населення (українців 11531220 осіб, росіян 770290 осіб, поляків 740000 осіб, жидів 2047890 осіб, німців 354340 осіб, інших народностей 338030 осіб).

Лівобережна Україна (Чернигівщина, Полтавщина, Харківщина й українські частини Курщини, Вороніжчини, Донщини) має: 203003·1 кв. кілометрів і 12940440 душ населення (українців 10498250, росіян 2004980, поляків 6840, жидів 285210, німців 63440, інших — 39490).

Степова Україна (Таврія, Катеринославщина, Херсонщина та укр. частини Кубані й Ставропілля) має: 240822·8 кв. кілометрів та 10810500 душ населення (українців 6475770, росіян 2598590, поляків 62250, жидів 658820, німців 368730, інших — 395220 осіб).

Західні Землі (як вони були до світової війни — Галичина, Буковина і Підкарпаття) мають: 74252·3 кв. кілометрів території та 6407570 душ населення (українців 4156780, поляків 1270400, жидів 803840, німців 74420, мадярів 32730, волохів 31830, інших — 16280).

Отже разом українська територія має 739162 кв. кілометрів, на яких жило на 1914 рік населення 46012000 осіб. (Тепер людей більше).

Це населення цілої України складалось:

з 32662000	українців	або	71·0%
„ 5376800	росіян	„	11·7 „
„ 2079500	поляків	„	4·5 „
„ 3795760	жидів	„	8·2 „
„ 871270	німців	„	1·9 „
„ 435540	волохів	„	0·9 „
„ 159240	болгарів	„	0·3 „
„ 104780	греків	„	0·2 „
„ 39400	вірменів	„	0·1 „

з	37780	чехів	} 1·2 „
„	32960	мадярів	
„	27570	черкесів	
„	23240	татарів	
„	22720	турків	
„	12570	словаків	
„	10000	білорусів	

Цей обрахунок зроблено на 1914 рік і хоч тепер є інші переписи (з яких я буду користати у дальшому викладі), але для нас тепер цікавіші данні з часів перед світовою війною, бо вони показують, до чого нас довела неволя і в чім виявилось чуже панування.

Рівно 30 років назад (1897 р.) було в Росії і на Великій Україні зроблено перший докладний і точний перепис населення, який показував нам страшну картину положення українського народу. Цей перепис дає змогу заглянути ще глибше в середину життя українського народу

Зверніть увагу на слідуячу табличку, що вказує, що роблять головні народи України (8 губерній передвоєнної В. України):

	Українці	Росіяне	Жиди	Поляки
1. Хліборобство і добування сировини	90·0%	18·0	2·5	51·0
2. Обробка продуктів (промисловість).	3·6%	21·0	32·0	14·0
3. Торгівля . . . . .	0·9%	14·0	48·0	6·0
4. Військо, суд, поліція, адміністрація, вільні фахи і т. п. . . . .	5·5%	47·0	17·5	29·0
	100%	100%	100%	100%

Ця табличка показує, з яких суспільних груп складається кожна нація. Напр., на кожную сотню українців припадає: хліборобів 90 душ, працюючих у промислі робітників 3 душі з половиною, в торгівлі — трохи менше одного і в ріжних фахах, як то показує четверта група 5 з половиною душ.

Росіяне вже инакше зложені: хліборобів між ними на кожную сотню лише 18, у промислі 21, в торгівлі 14 і в адміністрації, вільних заняттях (лікарі, адвокати, інженери, учителі то що) і ин. аж 47 душ.

Жиди ще инакше складаються: з кожних ста жидів припадає працюючих у хліборобстві  $2\frac{1}{2}$  особи, в промислі 32, в торгівлі аж 48 і в четвертій групі  $17\frac{1}{2}$  осіб. Поляки мають в кожній сотні хліборобів 51, в промислі 14, в торгівлі 6 і в четвертій групі 29 осіб.

Які ж висновки зробимо з цієї таблички?

Ми знаємо, що суспільна сила кожної людини не однакова і залежить від тієї праці, яку людина постійно робить, або инакше: суспільна сила кожної людини залежить від її суспільного

становища, цеб-то від становища того суспільного гурта, до якого людина належить.

Оцей висновок можна вивести, коли добре поміркувати про кожний суспільний гурт людей і розібрати в чім його сила і в чім слабкість чи безсилля.

Наприклад, візьмім під розгляд хліборобів і інших людей, що працюють в сільському господарстві. Загалом їх називають селянами.

Що таке селянин, яка його свідомість?

Од селян треба відрізнати тих, що хоч живуть по-за містом, хоч і займаються сільським господарством, але фізично не працюють, лише розумово. Ми будемо розглядати селянина, що займається сільським господарством і сам працює фізично біля землі, худоби то що. Загально відомий факт, що селянин і його родина не знають ціни своєї праці: працюють цілий рік, з ранку до вечера, але коли прийде час спродати продукт своєї праці, то селянин не знає і не вміє обрахувати ціни. Ціну на продукти селянської праці признає місто, цеб-то купець і промисловець. Селянин відчуває, що ці ціни для його дуже не вигідні, але не вміє довести своєї думки, не може нічого вдіяти на захист своєї праці. І так в цілому суспільному господарстві селянство є більшістю, але мійська буржуазна меншість диктує йому ціни й забірає продукти з користю для себе й зі шкодою для селянина. Місто визискує селян, диктує ціни однобічно, а селянин не розуміє, чому й як це робиться.

Це робиться тому, що культурний рівень свідомости у селян дуже низький. Ось у нас майже 60% (відсотків) селян просто неграмотні. Наука вважає, що справжня доба цивілізації людства почалася тоді, коли винайдено письмо, коли люде взнали, як можна думки людські записувати на папері, а з того вже, розбіраючи склад мови, люде науково навчилися думати. Значить, що більшість нашого селянства живе так, як колись люде жили ще в доісторичну добу, перед добою цивілізації.

Селянин-хлібороб не вміє науково думати. Науково думати — це значить в кожнім явищі вміти бачити його причину і його наслідки. Вміти бачити звязок причин, наслідків і звязок між явищами. Селянин думає, що в житті нема ніяких сил що рухають все, бо він думає лише про одну силу, яку називає богом. Що де не робиться — селянин думає, що то робить бог. Бог дав, бог узяв — оце вся „філософія“ селянська. Бог у селянській думці подібний до поміщика (дідича): дає і забірає назад. Я сам ще малим у селі живши, чув од своєї бабуні, що б я не бігав на залізницю, бо там машина їздить без коней — чорти сидять і крутять колесами! Я сам справді довго вірив цьому, аж поки не побачив, що ніяких чортів на колесах під машиною нема: виявилось, що колеса

крутяться через те, що пара тисне, а пара здобувається з гарячої води (окропу), яку нагрівають паливом. Далі з науки фізики взяв, що водяна пара дуже поширюється і тисне на всі боки тої посудини, в якій заперта. Так само взяв, що як сонце дуже гріє, то вода з річок і з землі випаровується, збирається в горі (в хмари), там охолоджується, (бо там холодніше, ніж на землі), обертається в краплі води, які падають потім на землю — оце „причина“ дощу, а селянин думає, що дощ од „бога“. „Бог дає дощ, бог не дає дощу“, а через це господарство селянське залежить ніби то од бога.

В містах люде організували велику науку, цеб-то вивчили багато природніх сил (воду, пару, вітер, електрику магнетизм і ин.), відкрили як можна тими силами орудувати, зробили машини всякі, пароплави, паротяги, телеґрафи, телефони, літаки, радіо і багато-багато всячини. Навіть дерево і метал мову людську передає (ґрамофон). Залізо співає людським голосом! Витворено науку математики, механіки, фізики, хемії і ин. Набудовано шкіл з лабораторіями, книгарнями, досвідними станціями. Гуде, шумить велике життя, мчаться по землі потяги, пароплави по воді, літаки в повітрі, летить і гуде людське слово по дротах і без дротів, грає і співає в металі, дереві й камені, а з сел позирає понура селянська голова, що цього всього не розуміє, про ніякі науки не чула, фізики й хемії не одобряє, лише одно знає — боятись „бога“, котрий може нагримати, нагукати, зробити гармидер, зробити велику шкоду. Селянин думає, що треба коло того бога ходити „обережно“: молитись йому (цеб-то вихваляти його та ще циганити „дай того, або цього“, прости, помилуй і т. ин.), кадити пахущою смолою (ладан), становити свічки, повзати перед ним рачки, як в панськїм дворі перед поміщиком, і давати плату через посередника — (попа), наче одчїпного, щоб не шкодив. Бачите, що селянський „бог“ дуже подібний до поміщика! Знайшлись люде, що з селянської темноти собі заробіток зробили. Промишляють вони селянським „страхом божим“ і ще більше залякують понурого бідолаху: гляди, а то покарає; плати, а то дощу не буде, або теля здохне. Селянин платить. А тут його ще більше залякують: ану, повзи рачки, стукай головою об землю, бельочки „молитви“, плач, цілуй мене в руку та давай „кводра“, золотого, чи карбованця (в залежности від валюти!) І селянин повзає, стукає в землю кудлатою, темною головою, платить, боїться, плаче...

Ось що люде роблять з бідними і темними людьми. Я виріс на селі. Мої родичі й кривняки, мої сусіди й далекі, всі села великої і нещасної України, від Карпат по Кавказу, оці добрі працюючі люде плачуть, моляться, платять, повзуть рачки і стукають головами в землю, діток своїх маленьких змалечку залякують „богом“ і привчають до того ж, а недалеко від їх,

в містах, гуде, шумить, миготить і блискотить інше життя, повне наукових думок і формул з математики, фізики, механіки, хемії і ин., ростуть будівлі, гуркотять машини, біжать потяги, плывуть пароплави, летять літаки з людьми, що те все роблять, будують, в се те розуміють і своїх дітей іншим шляхом ведуть.

Аж сльози тиснуться на очі, коли поглянеш в бік села, що закуте в кайдани темноти, рачкує з переляку перед вигадкою „богом“, повзе з обличчям в поросі мачухи землі.

І така ціла Україна.

Науково не думає, лише релігійно. А через те не вмів ані рахувати, ані сили природи розуміти, ані проти неволі засобу шукати.

Живе селянин у своїм селі, в невеликій громаді, а про громадське життя поняття не має. Що таке суспільство? що таке держава? Чи він хіба це знає? Він суспільства по-за своїм селом не бачить, держави ще ні разу не будував — звідки ж він це знатиме?

Людина може щось знати лише двома шляхами: або з практики — коли сама щось своїми руками робить, або зі школи і книжки, цеб-то з науки. Свідомість людська виробляється лише цими двома шляхами.

Перший шлях — це практика, що береться зі своєї роботи й зі свого суспільного оточення: в селянській роботі немає приложення ані математики, ані механіки, ані фізики, ані хемії. Нема цих наук і в селянському оточенні: один селянин подібний до другого; темний селянин може навчити другого селянина або своїх дітей лише темноті. А другий шлях? шлях науки і школи? Він в селі тяжкий. Нема кому вчити.

Школу зроблять, але в школі вчить піп, як треба молитись, боятись бога, стукати головою об землю, цілувати руку попові й класти в неї гроші.

Отже, практика селянська бідна, а путньої школи нема — тому селянин неграмотний і тому він тілом живе тепер в 20-му столітті, а головою — ще в добі перед цивілізацією.

На Великій Україні 90% українського народу селяне, в Галичині 93%, на Підкарпатті 94%. Це значить, як що нас всіх 40 мільонів, то селян між нами майже... 37 мільонів! селян, майже неграмотних, заляканих, всякого знання наукового позбавлених, ціни на свої продукти не знаючих.

„Сами на панщину ідуть і діточок своїх ведуть“, як сказав Т. Шевченко.

Друга група української нації є робітник. Що таке робітник і звідки він береться? Ви по собі добре знаєте: робітник — це є селянин, позбавлений землі, викинутий страшними злиднями з села в місто, або на промисел. Там він стає най-

митом, але не до хліборобської праці, лише до промислової. Він обробляє продукти, стоїть біля машини, керує нею або дав їй роботу. Він придивляється потроху до роботи машини й починає розуміти, що колеса крутяться не чортами, а якоюсь природною силою, котру опановано за допомогою науки. Робітник пильно приглядається до праці машин, пускає їх в роботу, керує силою. Зробити машини він не вмів, бо не знає законів науки. Стоїть біля станка і робить не цілий продукт, а лише його частинку, іноді навіть одну дірку провірчує, або гвинтик вставляє та й годі.

Матеріал — камінь, метал, залізо, скло, дерево, фарба і ин. — все пошатковане на шматочки, обробляється на тисячі машинах, переходить через тисячі рук в одній фабриці. Обчислити кошти кожної праці — матеріал, машини, люде — робітник не може і через те він ніколи не знає справжньої вартости своєї праці. І коли його визискують, з його праці наживаються, то він не знає скільки з його праці забирає собі капіталіст. Робітник, як і селянин, ще не вмів робити розцінку вироблених продуктів і ніколи того з практики не знатиме.

Одначе, робітник живе в місті, бачить навколо себе різні форми життя, бачить зріст культури і добробуту і де-що про те думає. Він додумується, що то все з праці. Він вже розбирається, що йде від „бога“, а що від людей. Він стоїть при праці з товаришом і відчуває спільність інтересів. Тому більше здатний організуватись і виступати гуртом. Робітничий організований рух вже струснув цілим світом! Робітник ще не вмів розбиратись, як будується суспільство, як організується наука, але він вже засвоїв головне, що не від „бога“, а від людей походить суспільна організація з її добром і злом.

Розуміється, не всі робітники однакові. Напр., сільські наймити такі ж темні, як і селяне. Робітники, що працюють по-за містом, мало чим одріжняються од селян. Між мійськими робітниками багато різних течій: є такі, що усвідомили робітничі інтереси, а є й такі, що за панством стоять, в релігійних союзах перебувають і сильного „бога“ захищають від слабеньких людей! Українські „парахвіяне“ є тому прикладом. Робітництво так само в подавляючій більшості не мислить науково. Воно має розум розбуджений, але науково ще не організований, бо умови праці не дозволяють робітникові займатися наукою.

На нашій таблиці видно, що українців у промислі занято 3·6%, деб-то якихось 1.500.000, але ж ми знаємо, що це не капіталісти-промисловці, бо українських підприємств майже нема. Півтора мільона українців-робітників працюють в промисловості, яка на Україні вся належить або росіянам, або жидам, або полякам чи ще комусь, лише не українцям.

Третій тип — ремісник. Тим, що він купує матеріал,

обробляє його і продає, він вже навчається розцінювати свою працю. Ремісник вже на селі відрізняється більшим розвитком від селян. Часто шведь, чи коваль, чи кравець вважаються на селі всіма за людей „більш путящих“, які вже краще розбіраються в громадських справах, ніж селяне й пересічні робітники. Ремісник по своїй праці вже веде оціночну (калькуляційну) операцію і цим вже він має початки правильного причинового думання.

Одначе, як селянин і робітник, так і ремісник веде свій фах без шкільної науки, просто доходячи досвідом до ведення потрібних акцій або наподоблюючи своє суспільне оточення. Селянсько-робітничо-ремісниче оточення одрізане від науки й школи, а тому воно живе переказом (традицією) і несе в собі дуже прості (примітивні) знання й звички.

Селяне, робітники й ремісники творять собою те, що ми називаємо трудові маси або робочий люд, що працює фізично.

Цілоком інакше становище займають останні групи суспільства, з яких ми розглянемо тип торгівця (купця), промисловця, мистця й ученого.

Купці так само поділяються на дві групи: тих, що працюють фізично (дрібні крамарі, що виконують всі потрібні фізичні роботи в своєму фаху) і тих, що працюють тільки розумом. Про крамарів ми не будемо зараз говорити — дрібний крамарь, що піде з села у містечко й купить там оселедців, тютюну, сірників то-що та продає те в селі — ще не купець. Це лишень його початок. Справжній купець у місті обертає силою ріжних товарів, скуповує й перепродує, комбінує і обчислює кошти провозу, зберігання, асекурації, службовців, навіть пропажу й зіпсуття товарів обчислює і виводить ціну так, щоб мати зиск. Купець веде всю операцію торгу, охоплює цілість свого господарства й окремих його частин. Він мусить добре знати практичну математику, якости товарів, потреби свого ринку, психологію споживачів. Без шкільної науки купець не міг би вести складні торговельні операції. Він мусить знати навіть чужі мови, коли їздить за кордон. Суспільне оточення купця не лиш його місто, а ціла держава, навіть цілий світ. Купець оперує кредитом і тому мусить знати кредитну систему, банкову справу, біржеву гру.

Ці всі заняття вимагають великого знання і звички мислити категоріями величин, цінностей, часу, простору й ин. Купець, що оперує в світових торговельних центрах (великих містах), фактично командує оборотом товарів у цілому світі, мусить стежити за газетами, за валютними курсами й т. д. й т. д. Купець в громадянством: він стежить за життям свого міста і своєї держави, організує мійське самоврядування і державу, пильнує за зако-



нодавством і міністрами, домагається захисту своїх інтересів. А хіба селянин стежить за законодавцями й міністрами навіть тоді, коли вони для його виробляють нове ярмо? Селянин газет майже не читає, про своє громадське право не мислить — лише стогне, коли його притиснуть, і мовчки гине, коли його просто розчавлять.

Купець веде й міжнародню політику, домагається ринків для збуту й закупу, а коли другі держави конкурують або і в свої руки цілком захоплюють, то купець страшенно репетує, підіймає гвалт і лемент про ображену „націю“, про пониження її „престижу“, про порушення її „інтересу“ і нарешті через правительство оповіщає війну. При тім закликає всіх бути патріотами, мобілізує селян і робітників до війська, запевняє їх, що „батьківщина“ потребує жертв, хвалить героїв і чіпляє їм „хрести“ в нагороду, ставить церкву на послуги війні, молебствує, щоб „бог“ допоміг, панахиди править по вбитих і прохає „бога“, щоб він убитих прийняв у царство небесне. Селяне й робітники, що дуже шанують „бога“, йдуть на війну, сотнями тисяч гинуть, думаючи, що це треба „богові“ і „батьківщині“. Гинучи з голоду в цій батьківщині, що завтра його викине навіки з краю в заморську еміграцію, селяне й робітники, залякані попами й різними патріотами, що дуже „люблять“ Неньку-Батьківщину, — жертвують всім на користь герлатого купця, промисловця, банкира, поміщика, і думають при тім, що це вони роблять для „батьківщини“ по „божій“ волі.

Тепер поглянемо на промисловця. Промисловець, як і купець, мусить багато знати, щоб вести своє діло: властивість матеріалів, техніку обробки, кошти продукції, комбінувати живу робочу силу й машини, будувати підприємство, обчислювати кошти, людей, техніку праці, розповсюдження продуктів і т. п. Організація і ведення промислової роботи вимагає багато попередньої освіти, бо промисловець одночасово мусить бути знавцем і техніки й економіки, — фінансистом, торговцем, інженером.

Ще вищий тип фінансиста, який оперує вже не людьми й товарами й не будівництвом, а лише „цінностями“ в паперах. Здібність до абстрактного думання у фінансиста мусить бути найбільша.

Банкирі й біржові спекулянти орудують лише рахунками. Іноді продають товари, яких і у вічі не бачили, а більше торгують паперами (акціями, облігаціями, векселями, то-що), граючи на їх вартості, підганяючи вгору свої, понижуючи в ціні чужі і заробляючи на різницях в ціні. Фінансист мусить добре вивчитись, щоб уміти здобувати гроші без усякої праці. Фінансисту дуже тонко повинні думати, щоб не програти. Думання фінансиста дуже загострене й далекосягле, тому простий робітник здається просто дитиною супроти фінансиста.

Учений — чи він чистий дослідник, чи популяризатор (учитель) науки чи організатор-технік — він однаково стоїть на вершині знання певної доби. Народ, у якого нема учених людей або їх дуже мало, не може організувати свого суспільного життя.

Купці, промисловці, фінансисти й учені живуть звичайно в містах, де при тім живе й частина робітництва, ремісників, службовці, слуги. Хлібороби й частина робітництва живуть по-за містом; села є формою скупчення селянства. На Україні, наприклад, різні нації розподілені між селами й містами так:

		Українців	Росіян	Жидів	Поляків
Велика Україна (1920 р.)	у містах	8·8%	54·0%	66·2%	26·0%
	у селах	91·2%	46·0%	33·8%	74·0%
Галичина (1921 р.)	у містах	6·7%	—	75·8%	28·7%
	у селах	93·3%	—	24·2%	71·3%

Це показує, що українська нація майже вся хліборобська: в містах живе на Вел. Україні з кожної сотні українців коло 9 душ, а на селах більш 91; в Галичині ще гірше: в містах 6·7%, на селах 93·3%. Що-до жидів, то з їх більшість живе в містах: 66·2% на В. Україні і 75·8% в Галичині. Ті ж жида, що живуть на селах, є в більшости не хлібороби, а торгівці, ремісники, службовці то що.

Що-до росіян на В. Україні, то з їх в містах живе 54%, а в селах 46%, при чім, на селах вони не всі хлібороби, а є між ними торгівці, урядовці, ремісники.

Значить, на Україні скрізь одне явище: українці більш 92% хлібороби, 4 — 5% робітників, останнє припадає на ремісників, дрібних крамарів і дрібну службову інтелігенцію. Поміщиків і буржуазії, помимо кількох одиниць, нема. В містах українці знаходяться на соціальному низу (робітники, прислуга, ремісники, трохи дрібних крамарів і такі „промисловці“, як фурмани, огородники то що).

Погляньмо на Київ!

Ось як за 50 останніх років змінювався національний склад нашого Києва:

Перепис у році	Всього населення		в тім числі у відсотках				
	число	в %/о	українців	росіян	жидів	поляків	інших
1874	127251	100	30·3	47·0	11·0	8·2	3·5
1897	244723	100	22·1	54·4	13·0	8·0	2·5
1917	467591	100	16·4	50·0	18·6	9·1	5·9
1919	544369	100	25·1	42·7	21·1	6·8	4·4
1920	366396	100	14·3	45·6	31·9	3·8	3·4
1923	398886	100	25·4	36·2	32·2	3·0	3·2

От же бачите, що за 50 років відносна (процентова) сила в Києві всіх націй зменшилась, окріч жидівської: українці з 30·3<sup>o</sup> зійшли на 25·4<sup>o</sup>/<sub>100</sub> (1/4 частина київського населення — українці), росіян було більш ніж половина, а в р. 1923 їх стало трохи більше 1/3 (36·2<sup>o</sup>/<sub>100</sub>), поляків 1/33 частина (3·0<sup>o</sup>/<sub>100</sub>), але жида з 11<sup>o</sup>/<sub>100</sub> зросли до 32·2<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, цеб-то одна третина населення жидівська.

А тепер пильно погляньте, який соціальний склад кожної нації — ось таблиця з р. 1917-го:

Самодіяльна людність Києва представлялась в 1917 р. в кожній нації так:		в тім числі у відсотках:						
	всіх самодіяльних:	Робітники	Прислуга	Службовці	Господа і	Вільні фахи	Рантє	Разом
Українців	39860	42·3	15·1	23·3	10·0	5·0	0·7	100
Росіян	108853	35·5	14·1	27·0	10·3	8·1	1·2	100
Поляків	20849	33·9	11·4	28·8	8·0	9·9	3·0	100
Жидів	33718	20·2	2·1	27·5	29·7	12·6	0·9	100

З цього ясно видно, що в українців пролетаріят складає (42·3+15·1) разом 57·4<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, а в жидів 22·3<sup>o</sup>/<sub>100</sub>; службовці і вільні фахівці (інтелігенція) в українців 28·3<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, а в жидів 40·1<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, буржуазія: в українців 10·7<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, а в жидів 30·6<sup>o</sup>/<sub>100</sub> (українська „буржуазія“: дрібні крамарі, огородники, фурмани то що, а в жидів торговці, промисловці, банкири!)

Місто Львів представляється ще гірше для українців, яких там не більше 18<sup>o</sup>/<sub>100</sub> всього населення. Самі українці поділяються так: робітників і прислуги 81·25<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, урядовців 12·5<sup>o</sup>/<sub>100</sub>, дрібних крамарів і ремісників 6·25<sup>o</sup>/<sub>100</sub>. Ясно, які нації панують і над ким!

Отже ми маємо право тепер зробити кілька висновків.

Всі люди, що живуть на Україні, творять суспільство України. Цей вираз не означає „українське суспільство“ — це я виясню трохи згодом.

Щоб лекше зрозуміти перший і головний висновок, попереду розглянемо оцю таблицю:

	Німеччина (1907 р.)	Франція (1906 р.)	Англія без Ірландії (1911 р.)	Американ. Спол. Держави (1920 р.)
Сільське господарство	35·3 <sup>o</sup> / <sub>100</sub>	44·0 <sup>o</sup> / <sub>100</sub>	9·0 <sup>o</sup> / <sub>100</sub>	25·7 <sup>o</sup> / <sub>100</sub>
Промисловість	37·0 „	31·1 „	47·8 „	34·9 „
Торгівля і транспорт	10·6 „	14·3 „	25·9 „	14·7 „
Вільні професії, державна служба і інші.	17·1 „	10·6 „	17·3 „	24·7 „

106642

Візьмемо німецьке суспільство, що живе в Німеччині. Основні потреби німецького народу задовольняються в галузях сільського господарства, промислу, торгівлі, транспорту й комунікації, публічної адміністрації, науки й культури, загалом усі потреби німецького суспільства, задовольняють самі німці. Значить, всі суспільні функції, як кажуть по-вченому, виконуються німцями. Німецький народ розділений на різні групи, з яких кожна виконує якісь суспільні функції: ми кажемо, дивлячись на цю таблицю, що у німців панує внутрі-національний поділ суспільної праці. Так само в англійців, французів, американців і інших.

Тепер поглянемо на іншу таблицю.

	Українці	Росіяне	Жиди	Поляки
1. Хліборобство і добування сировини . . . . .	90·0%	18·0	2·5	51·0
2. Обробка продуктів (промисловість) . . . . .	3·6%	21·0	32·0	14·0
3. Торгівля . . . . .	0·9%	14·0	48·0	6·0
4. Військо, суд, поліція, адміністрація, вільні фахи і т. п. . .	5·5%	47·0	17·5	29·0
	100%	100%	100%	100%

Тут бачимо друге. Поділ суспільної праці є такий: хліборобство ведуть українці, а промисел, торгівля, наука й культура та публічна адміністрація в руках не українських. Ми знаємо, що українці в промислі є робітники, а капіталісти є росіяне, жиди, поляки і інші. Так само в трохи українців у торгівлі, але ця торгівля — дрібне крамарство переважно сільське, звязане ще з фізичною працею, купецтво ж на Україні знов таки росіяне, поляки, жиди і ин., словом — національні меншости. Наука, мистецтво в українців у початках, а місто як осередок духової культури є не українське: на Вел. Україні воно має російський характер, у Галичині — польський, на Підкарпатті — угорський, на Буковині — румунський. Як особливий додаток — поруч державної нації стоять жиди, що ведуть промисел і торгівлю та підтримують культуру державної нації. Публичну адміністрацію (владу) ведуть росіяне на Вел. Україні й Кубані (тепер з додатком жидів), в Галичині — поляки, на Буковині і в Бесарабії — румуни, на Підкарпатті — чехи (раніш — угорці).

Щоб побачити, який національний склад міст на Україні, досить переглянути цю таблицю.

Національний склад міст:

	Українці	Росіяне	Поляки	Жиди	Маляри	Чехи
На Кубані (р. 1923)	32·2%	49·9%	—	0·9%	—	—
Рад. Україна	43·1 "	26·7 "	1·8	25·7 "	—	—
Поль. Волинь (р. 1921)	24·8 "	3·0 "	12·0	59·2 "	—	0·6
Схід. Галичина	23·5 "	—	37·2	38·7 "	—	—
Підкарпаття	18·0 "(приблизно)	—	—	35·0 "	37·0	10·0

Це такі пересічні данні. Українці лише в чотирьох губерніях мають у містах більшість (Київщина 51<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, Харківщина 55<sup>3</sup>/<sub>0</sub>, Чернігівщина 60<sup>8</sup>/<sub>0</sub> і Полтавщина 68<sup>0</sup>/<sub>0</sub>), по інших же областях скрізь українці в містах в меншості, особливо застрашаче становище міст на Західних землях: найгірше на Підкарпатті, Буковині, потім Галичина, Волинь, Бесарабія.

Яко правило, скрізь у містах по українській землі українці виконують чорну, найнижчу фізичну працю і лише жменя українців у службовцях або в дрібному крамарстві та ремісництві, що ж до промислу, фінансів, торгівлі, адміністрації та науки, то українців тут нема зовсім або де-не-де якась одиниця. Це для вас картина ясна вже хоч би тому, що українська нація поділена на дві частини: сільську — 92<sup>0</sup>/<sub>0</sub> і мійську 8<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Що це означає, коли говорити соціологічно-науково?

Це все показує, що українська нація на своїй землі виконує тільки одну суспільну функцію — веде хліборобство, всі ж інші необхідні для суспільного життя функції, виконують національні меншості.

Суспільство німецьке задовольняє всі свої потреби само і для всякої суспільної функції має окрему групу німців. Таке суспільство, як бачимо, має внутрі-національну систему поділу суспільної праці. Така нація, що має в собі всі органи для виконання всіх суспільних функцій в повним суспільством.

Такими націями, що представляють собою повне суспільство, є російська, польська, чеська, німецька, французька, угорська і багато інших.

А українська нація? В суспільстві на Україні вона майже вся приділена до хліборобства.

Українська нація не має в собі таких суспільних частин: промислу і торгівлі. Через те не має в руках транспорту і комунікації, через те не веде вищої науково-культурної праці, через те витиснута з міста, через те політична влада не в її руках.

Українська нація представляє з себе неповне суспільство. Щоб стати повним суспільством, українська нація повинна розклатись на кілька суспільних груп: одна група зорганізує і вестиме промисел, друга — обмін продуктів, третя — обслуговуватиме транспорт (залізниці, пароплави і ин.), четверта — вестиме культурну роботу і науку так, щоб задовольнити всі культурні потреби цілого суспільства, пята — нарешті вестиме громадську і політичну адміністрацію (державна, мійське самоврядування).

Отже, як бачите, та цілій українській території панує між національна система поділу суспільної праці.

Оце, товариші, найбільш важний висновок.

Але погляньмо далі.

92% українців у хліборобстві — працюють фізично, 4—5% українців у промислі стоять наймитами-робітниками, значить працюють фізично.

Українці в торгівлі (а їх дуже мало там) так само стоять на нижчому рівні, де фізична праця.

Українці в промислі — ремісники так само на фізичній праці.

Нарешті, невелика група 5% українців працюють розумово (духово), як вільні фахівці — лікарі, адвокати, професори і учителі, письменники і журналісти, урядовці і службовці нижчої ранги.

Це значить, що ціла нація наша складається з робітників, селян і трудової інтелігенції, або загалом кажучи: ціла нація є трудова.

Українська нація є лише частиною суспільства на Україні, а другі частини цього суспільства є нетрудові класи.

Отже наша нація зведена до становища класу в суспільстві і то класу трудової.

Влада	— Росіяне, жида, поляки, румуни, чехи.
Наука і культ.	— Росіяне, поляки, румуни, жида.
Промисел	— Росіяне, жида, поляки і ин.
Торгівля	— Росіяне, жида, поляки і ин.
Хліборобство	— Українці.

Це є тип національних відносин на Україні.

Що в кожній групі є додатки українців, переважно як фізичної сили, це характеру відносин не міняє. Устрій суспільства на Україні є системою міжнаціонального поділу суспільної праці.

Такий у нас суспільний устрій, така суспільна будова, або як кажуть по-вченому — соціальна структура.

Суспільна або соціальна структура на Україні така, що і суспільство зложено не з однієї нації, а з кількох і що окре-

мі суспільні функції знаходяться в руках окремих національних груп.

Коли яка національна група має в своїх руках майже цілу галузь суспільного життя, то така національна група грає самостійну суспільну ролю.

Українці самостійну ролю грають лише в хліборобстві, а в інших галузях суспільної праці вони не то-що не самостійні, навіть не дуже помітні. Навпаки — росіяне грають самостійну ролю в царині науки і культури, політичної влади, промислу і торгівлі. Так само поляки, румуни. Поруч їх стоять жиди, що найбільшу ролю грають в торгівлі.

Різні національні групи на Україні виконують важні і необхідні суспільні функції, тому й відносини між цими групами є необхідні, або як кажуть: звязок між національними групами є необхідний або соціяльний.

Українці, росіяне, жиди, поляки — ці слова означають групи національні, а хлібороби, робітники, ремісники, купці, промисловці і ин. — це є слова для означення груп соціяльних, що звязані між собою, як необхідні частини однієї системи поділу суспільної праці, або инакше кажучи: як члени єдиного суспільства.

Отже, чи можна казати такі слова „українське суспільство“, коли українська нація є лише частиною „суспільства на Україні“? Ні, не можна, бо українська нація є неповне суспільство.

Правильно буде говорити так: „ріжнонаціональне суспільство на Україні.“

Ми на цім мусимо скінчити наш аналіз (знавецький розбор) суспільної структури на Україні і лише тепер зможемо дати відповідь на питання: кого треба визволяти.

Кажуть: визволяти треба „український народ“, але ми тепер бачимо, що ховається за двома словами „український народ“ і кажемо, що треба визволяти всі групи української трудової нації, цеб-то селян, (37 мільонів), робітників ( $1\frac{1}{2}$  мільони) і останніх ремісників та трудову інтелігенцію.

Визволяти від того, що їх гнітить. Визволяти від визиску, від неволі.

Отже тепер дамо відповідь на друге питання: від чого визволяти?

## II.

Погляньмо на ту таблицю, де ми бачили соціяльну структуру України.

Поміщики, промисловці, фінансисти, торговці — це є такі

групи, які творять собою соціально-пануючих, а селяне і робітники — соціально-поневоленних.

Між пануючими і поневоленими групами кожного суспільства відбуваються відносини в праці.

Скрізь панує система капіталістичних відносин, це значить, що: буржуазія і поміщики на основі приватної власності тримають з наряддя продукції (фабрики, заводи, комунікації і ин.) і землю, а через це безземельні і малоземельні змушені працювати на капіталіста і поміщика. З цієї праці капіталісти і поміщики відбирають надвартість, земельну ренту („дохід“, „прибуток“, „барис“, „зиск“ чи як там зветься присвоєння здобутку чужої праці!).

З цього нетрудового доходу в руках поміщиків, капіталістів ростуть і скупчуються все більші й більші капітали, що стають основою для нового визиску, або як де-хто говорить, „розвитку капіталізму“.

Ви з практики в Америці бачите, як ростуть капітали, як розвивається промисловість і торгівля, на яку служить більше 30 мільонів робітництва.

Споживачі платять за вироблені продукти народного господарства власникам землі (поміщикам), власникам знарядь продукції (капіталістам), посередникам (купцям), а ці вже від себе дають „зарібну платню“ робітникам і службовцям. На заробітну платню припадає тільки невелика частина з ціни продуктів праці. Все останнє йде капіталістам і поміщикам на ведення і поширення їх господарства та на добре утримання.

Капіталісти і поміщики добре живуть та збільшують капітал („аккумуляція капіталу“), а цим самим збільшують розмір господарства і визиск живої робочої сили. Населення приростає, а земля не приростає, через те збільшується число безземельних і малоземельних, які шукають праці і стукають в двері буржуазних канцелярій з проханням праці. Коли буржуазія розвиває господарство, то безземельні і малоземельні знаходять працю в краї, а коли безземельних і малоземельних стає більше, ніж треба для праці, тоді твориться армія безробітних, запасних робочих рук або інакше — трудовий резерв, роля якого в суспільстві дуже важна. Коли трудовий резерв дуже великий, то він сильно знижує шляхом конкуренції заробітну платню. Щоб голодні люде не збунтувалися, то їх викидають на еміграцію — ось як і ви попали в Америку. Вас випхали злидні — так вам здається, а справді — політика буржуазії.

Безземельні і малоземельні на селі — це робоча сила для поміщиків і для буржуазії. Промисловий пролетаріят і всякі інші групи трудового люду походять від тих безземельних і малоземельних селян, чи краще сказати: з того, що землі ба-



гато у поміщиків і вся земля закута правом приватної власности.

Погляньте тепер на Україну. Майже 40% території України (або біля 300 тисяч квадратних кілометрів) було, і почасти є, в руках поміщиків, на яких працювали і працюють українські безземельні і малоземельні селяне.

Між українськими селянами лише 5% куркулів (цеб-то тих, що користають з наймитської сили), 30% трудового середнього селянства, 60% малоземельних і 5% цілком безземельних. Можна сказати, що три четвертини українського селянства (мільонів 27—28) працює на поміщиків, значна частина працює на буржуазію (1 $\frac{1}{2}$ —2 мільони). Розуміється, що цих майже 30 мільонів українських селян і робітників є під великим визиском, але і остання частина селянства підлягає ріжному визискові (податки на чужу державу, наприклад!). Лише 5% (куркулів) хапає й собі шматок праці з українських братів.

Отже, висновок: майже ціла українська нація працює на поміщиків, капіталістів, бюрократію, попівство, пануючих клясів. На Україні панує страшний визиск фізичної робочої сили українського народу. Цей визиск залежить від капіталістичного устрою сучасного суспільства. І доки пануватиме капіталізм, яко суспільна система, доти український народ буде предметом визиску і доти його робоча неволя буде збільшуватися, а не зменшуватись. Чому? А тому, що чим довше буде тягтись цей стан, тим більше заберуть собі надвартости і земельної ренти („доходу“) поміщики і капіталісти, а чим більша буде акумуляція (скупчування) капіталу у буржуазії і поміщиків, то він буде ще більше розвиватись і визискувати.

А хто на Україні поміщики і буржуазія? Росіяне, поляки, румуни, угорці і по всіх наших землях ще й жиди. Отже, чужі нації (а вони в нас клясово панують) акумулюють, скупчують капітал з української праці, а цей капітал перепомповує дорібок українських рук від української нації до чужих націй. Через те з українського дорібку росте на українській землі чужий капітал, що визискує Україну не лише економічно, але гнітить політично і впроваджує народ в культурну темноту.

Ми в цім не маємо навіть тієї сумної і страшної потіхи, що робітники інших („повних“) націй, напр. англійської, німецької, руської, польської чи іншої, а власне тієї сумної потіхи, що з праці селян і робітників росте їх національний капітал, котрий инколи зпричинюється для розвитку національної культури, творить школу і науку і веде боротьбу за державу чи щоб-то. У нас, як бачите, і цього немає: з української праці живиться і росте чужий капітал, що захоплює в свої руки міста і всю владу, що розвиває на нашій землі свою національну культуру для побороування нашої і т. д.

А український народ залишається голий і худий, як церковна миша: скільки-б він не працював, скільки-б надвартости і земельної ренти не скупчувалось з тієї праці — все одно отой „зріст капіталу“ буде якраз збільшувати нашу неволю, скріплювати ворога і ще більш ослаблювати нас.

Для вас тепер ясно, що доки капіталістична система буде панувати на Україні, доти йтиме страшний капіталістичний визиск української праці, ще буде зростати неволя українського трудового люду, неволя майже всієї нації, з усіма наслідками — зубожіння села, визиск робітництва, еміграція і т. п.

Це неминуче, бо такий механізм капіталістичного устрою суспільства.

Тепер ясно, від чого треба визволяти український народ. Від капіталізму, а це значить від поміщиків і буржуазії, що панують на Україні як соціяльні кляси і разом з тим — чужі нації.

Майже весь український народ — селяне, робітники, трудова інтелігенція — стоїть в ярмі праці, працює на чужий капітал, який з української праці черпає засоби для більшого поневолення цілої української нації. Це страшна правда!

Треба її кожному бачити і розуміти!

І як же злочинно проти України орудують оті українські „інтелігенти“, що захищають капіталістичну систему і хочуть будувати українську державу на капіталізмі. Це очевидно тепер: вони хочуть, щоб і далі вся наша нація служила чужому капіталові, бо українського капіталу навіть нема. Українські буржуазні інтелігенти мають світогляд, позичений од чужої буржуазії і тому з сліпою ненавистю орудують проти робітництва і соціялістів, щоб задержати на Україні оту суспільну структуру, яка давить і нищить цілий наш соціяльно поневолений народ.

На жаль, є навіть такі робітники і селяне, що нічогосінько не тямлять у громадських справах та по дурному горлають за попами і панами, обороняючи капіталістичний устрій. Цим вони орудують на користь буржуазії і поміщиків, на користь чужого капіталу, у якого вся нація в неволі. Ось до чого неволя і темнота довела наших людей, котрі підтримують наших ворогів, свідомо того ніби не бажаючи.

Чужий капітал живе з нашої праці та з нашої дурости, яка вихваляє капіталістичну неволю. Вдумайтеся в це і ви будете на життя й смерть ворогами капіталізму, а це значить — будете допомогати визволенню українського народу.

Капіталістичний визиск є першою і головною формою визиску України, формою її неволі. Так от і треба передовсім

визволяти Україну від капіталізму. Хто скаже тепер, що це не так?

Друга форма визиску українського народу є зовсім інша, про яку українці майже не говорять. Це значить, що ще не усвідомлюють. Це є визиск української фізичної сили в формі війська.

Україна поділена між кількома дужими державами. Кожна з цих держав бере українців до свого війська і їхньою силою, кров'ю та жертвою охороняє себе саму та своє панування.. над Україною.

Візьмім під розгляд Росію. З того часу, як сталося прилучення України до Московщини (з 1654 р.) проминуло вже 273 роки. Один російський генерал (Куропаткін) обчислив, що за двісті літ (XVIII—XIX століття) Росія мала мирних років 72. а воєнних 128. За час перебування України під Росією тих воєнних років було ще більше. За кожної війни, що затівалась, Росія мобілізувала українців. Росія завойовувала Фінляндію і побережжя Балтійського моря, воювала з шведами, німцями, завойовувала Польщу, воювала майже двісті літ з Туреччиною, десятки років ішла війна з Кавказом, війна з персами, війни в Азії, війна з китайцями, японцями. Нарешті остання світова війна, в якій українці згубили один мільон забитими. А скільки ранених, скалечених, скільки вдів і сиріт, скільки матеріальних жертв?! Жахно стає, коли уявити скільки мільонів убито і понищено українців у війнах, ведених Росією на користь російських поміщиків і буржуазії! Коли-б ці мільони вмерли за визволення України, то Україна давно була-б самостійною, вільною і культурною. Але-ж несвідомий народ несе жертви в чужих війнах через свою темноту і рабський стан.

Якось читав я історію війни росіян з французами. „Славна“ Лейпцигська битва [р. 1813] описується так, що українець мусить плакати. Російський історик захоплюється тим, як йшов російський кінний корпус лавами в атаку: французи, жак, огнем змітають лаву за лавою, а патріоти-кіннотчики не зважають на це і через гори трупів знов йдуть свіжі лави і знов хоробро гинуть. При тім історик додає, що цей славний корпус складався з „малоросіян“.

Бідна Україна! вона сотні років постачала „хоробрих малоросіян“ для Росії, для Австро-Венгрії, для Польщі. І тепер „малоросіяне“ в 4-х чужих державах служать у війську, як гарматне м'ясо. Гинучи навіть у братовбивстві, як, напр., в останній світовій війні, „малороси“ з Росії били „малоросів“ з Австрії або навпаки, во славу царя і цесаря, св. синоду і римського папи. За кого хочете, тільки не за Україну.

Шевченко добре зрозумів страшну, криваву жертву, коли

писав свою поему „Кавказ“, зворушений смертю свого приятеля Якова де-Бальмена, вбитого на Кавказі:

„Не за Україну, а за її ката  
Довелось загинуть.“

Не за Україну, а за її катів гинули поневолені українці.

Кров і голови своїх синів віддає Україна — рабня за свою неволю. Це є податок крові. Він платиться всіма рабами на світі за своє рабство.

Хіба український нарід оповіщав кому-небудь згадані війни? Ні, не оповіщав. А чому ж сотні тисяч українців йдуть що-року на службу чужим державам-ворогам? Тому що український народ у неволі.

Третя форма визиску — визиск духової енергії українського народу. Всі гнобителі однаково накидаються проти української школи, літератури, мистецтва і релігії, як проти основних форм духової організації людей, чи інакше кажучи: проти організації свідомости українського народу. Гнобителі найбільше бояться свідомости, бо над свідомими панувати не можна.

Вдумайтесь, чому така люта боротьба проти нашої школи? Скажім, у Галичині більш 50 років точиться боротьба за український університет: українці хочуть мати свій університет, а польська шляхта і буржуазія ніяк не хоче згодитись на те. В старій Росії двісті літ український народ не мав своєї школи, а р. 1876 було заборонено українську літературу, театр, науку і взагалі всі прояви духової творчости. В Росії „новій“ хоч вже цілковита заборона української культурної творчости неможлива, то все таки йде боротьба за кожную школу, а підручників для вищих шкіл майже не друкується — Москва все то так „реґулює“, щоб ми не мали своїх культурних осередків, бере під контроль кожную думку нашу. Румунія цілком скасувала все українське шкільництво. Навіть Чехія вже силкується насадити своє шкільництво на Підкарпатській Україні.

Скрізь однаково! Де зустрічається більш культурний чужинець з українською масою, зараз же накладає лапу на нашу духову культуру, забороняє її, а натомісьць накидає живосилом своєю.

Чужинець робить це з кількох мотивів. Передовсім тому, як я вже сказав, щоб тримати українську робочу масу подалі від культури в стані несвідомости — так йому легше панувати над нею. Несвідомого і неосвіченого легше залякати всякими фікціями [порожніми словами], а через те і легше панувати над ним. Вдруге: українцеві тяжче продертися через чужу школу, а тому продаються здібніші, дужчі натурі.

В чужій школі вони набіраються інших понять, стають прихильними до ворога, бо після закінчення школи зможуть жити

і працювати лише з його ласки, в школі набираються знання і через те бачуть всю різницю в культурі не на користь українця; український селянин і робітник здаються такому перевертневі за бідних, убогих духом і тілом людей. Перевертень прилучається до „високої культури“ і ціле життя для неї працює. Цим способом від українського народу чужа школа автоматично, як механізм, відбирає здібнішу, дужчу частину і ставить її на службу чужій культурі, культурі пануючих, а український трудовий народ стає де-далі культурно ще убогіший, бідніший. Вихованці чужої школи стають прихильниками чужої культури і нації, зрікаються своєї нації („денаціоналізуються“) і обертаються у ворога свого народу. Таким способом чужинці обертають собі на службу здібнішу, кращу частину поневоленої нації і своє панування над нею скріплюють руками її-ж свідомих чи не свідомих зрадників.

Пригадайте собі такі українські слова: „потурнак“ — це назва тих, хто колись турчився, коли турки панували на правобережній Україні або взагалі насакували на неї; „недоляшок“ — це той, що перекидався на поляка; „перевертень“ — це той, що перекидався на москаля; „недовірок“ — це той, що зміняв релігію (уніяти є всі недовірки, бо колись Польща нагаєм багатьох православних примусила „визнати папу римського“, а тепер уніятські попи визнають католицтво, як ніби-то „рідну релігію“!)

Ви з цього бачите, як давно вже тягнеться в нашому народі денаціоналізація, через яку за сотні років неволі Україна згубила мільйони духово вбитих наших людей.

Погляньте ви на стару Росію, де зовсім українських шкіл не було: все, що вибивалося з лона українського народу, йшло в московську школу, набиралося там переконання, що воно „руське“, що України немає, а є лише Росія, що російська культура знаменита, а української зовсім немає, що українці — це лишень неграмотні „хахли“, мужики, прислуга, поденщики, наймити.

З українського пня виростили, але потім відривалися від його, тисячі учених, письменників, журналістів, лікарів, правників, інженерів, економістів, військовиків, акторів, музиків, співаків, малярів і ин. і ин., які мільйонами служили для збогачення російської культури і ограбування останніх решток українського таланту.

Росла й цвіла російська культура в Рісії, але й захоплювала міста на Україні, відпихаючи українця селянина і робітника в темний кут дикого, темного існування, без крихти світла, без надії на просвітлення. Так обертались мільйони українських сил на службу чужій культурі і на скріплення неволі України.

Подивіться ви навколо себе в Америці: в кожному місті є сотні і тисячі ваших братів-українців з Великої України (з

Волині, Поділля, Київщини і ин.), які прийшли сюди, темні як ніч і убогі, як старці — вони й досі себе називають „руськими“. Вже коли в революції Україна воскресла, а імя її прогресіміло цілим світом — цього не побачили і не почули лишень оті убогі емігранти з України! Колись затуркали їх голови попи, московські урядовці, поліція і місто, що вони „руські“ — ось вони й досі такими є і на ваші збори не приходять. Він називається Галушка або Коваленко, або Перепелиця, або Кравченко чи ще як — і разом з тим він думає, що він „руський“. Ось перед вами жертви культурного убожества і некультурного насильства.

Таким чином, не підлягає сумніву, що денаціоналізація є дуже вигідна для пануючих і смертельно-небезпечна для поневолених, тому за неї хапаються всі пани і від неї страждають всі раби.

І що страшніше: накинулись сусідні народи на Україну, що має землі вдвоє більше, ніж Франція, і населення 40 мільонів, а ці 40 мільонів такі культурно слабкі, що й оборонитися не можуть.

Так я й кажу, що як треба визволятися, то ясно, що від культурної темноти треба визволяти селян і робітників. Коли цього не буде, то загине ціла нація, бо вона лишень з селян і робітників складається. Як треба боротись проти денаціоналізації скажу пізніше.

А тепер про четверту форму визиску й неволі. Маю на думці колонізацію української території чужинцями і зміну соціальної структури. Коли ми розглядали національний склад України, то бачили, що  $\frac{1}{4}$  частину творять „національні меншости“. В Галичині, де наші люде пухнуть з голоду, де велике „аграрне перенаселення“, йде тепер нова хвиля колонізації — осадництво.

Галичина й Волинь підлягають жорстокому насильництву, яке полягає в тім, що українську землю від українського народу заперто. За 600 років польського панування в Галичині опинилось 25% поляків, що захопили половину території, захопили на спілку з жидами міста, промисел і торгівлю в свої руки.

Те саме зроблено на В. Україні. З часів московського царя Петра I, а особливо за часів Катерини II-ї, колонізація йшла і йде на Україну велика: не було у нас росіян, а тепер їх більш 5 мільонів! Німці, серби, болгары, волохи, чехи — кого тільки не зволікав російський уряд на Україну, щоб лишень розбити українську гущину і захопити в свої руки важніші суспільні функції!

Потроху торгівля, фінанси, промисел перейшли в руки російського капіталу, денаціоналізація спустошила українські міста, які через десятки років обернулися у ворожі фортеці на Україні.

Національна зрада, якої dokonалася колишня українська старшина і духовенство, що перевернула їх у москалів, передала в московські руки всі міста на Україні. Жиди так само пішли шляхом русифікації і що ми тепер маємо? Всі міста на українських землях мають чужу більшість (на Кубані українці в містах творять 32<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, на Сов. Україні 43<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, в Галичині 24<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, на Підкарпатті 18<sup>0</sup>/<sub>0</sub>). Ця чужа більшість в містах і орудує Україною. Через те змінилась соціальна структура, через те, українська нація обернулася в неповне суспільство, через те запанувала на Україні між-національна система поділу суспільної праці, через те українська нація стала не-суспільством, а лише трудовою клясою в йому. Це саме робить і большевицька Москва. Як взяти Московщину, то вона має гушину населення 26 осіб на квадрат. кілометр, а Україна — 70 осіб. І ось при цім большевицька Москва уперто веде колонізацію України, але хитро і мудро. Під виглядом допомоги російського пролетаріату українському, Москва насилає великі маси робітництва з Тульської, Калужської і ин. губерній в Донецький (Донбас) і Криворізький басейни, цеб-то в осередки кам'яновугільного і металургічного промислу.

Перепис вказує, що між робітництвом Донбасу українського робітництва є лише... 34<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Донбас на Катеринославщині. Населення в більшості українське. Кругом Донбасу живуть по селах українці, між якими багато безробітних, але не вони одержуть працю в копальнях — бо Москва припроваджує „своїх“ з таємною метою в цілій окрузі утворити російську більшість. Вже й так в Донеччині в містах українців 27<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, а росіян 61<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Через колонізацію робітниками росіяне хочуть досягнути своєї більшості взагалі в Донбасі, щоб потім з захопленням прикласти „право національного самоозначення“ в Донбасі і оповістити його руською землею. Так від України видається єдиний осередок вугільного промислу — цим Україна засуджується на вічну залежність від Росії. Росія подібну політику робить, захоплюючи нафту в Баку, бавовну в Туркестані.

Українські політичні горобці цвірінкають про „братерство“, про „Леніна“, „Радянський Союз“ і т. п. штучки, а Москва тим часом ковтає центр і основу українського господарства — Донбас.

Ми це бачимо і розуміємо, а тому проти Москви боремося, бо знаємо, що Україну грабує Москва. За те нас Москва цюкве всіма своїми собаками, в тім числі перевертнями і українськими большевицькими доносками, що ллють на нас московські помії і страшенно пишаться тим, що вони допомагають Москві грабувати Україну.

Словом, московська кіннота, змобілізована з малоросіян, лава за лавою йде в атаку і гине во славу московської зброї!

Колонізацію завжди і скрізь ведуть капіталісти, взагалі буржуазія пануючих народів, з метою основно змінити соціальну структуру в колоніях. Коли міста захопить — тоді панування стає страшне. Де поневолений народ був цілком примітивний, там колонізація зробила страшне спустошення і погубила навіть фізично цілі нації. Що сталося з культурою ацтеків у Мексику, з культурою інків у Перу і Чілі? В якому становищі різні індіанські племена?

Ви живете в країні, де відбулась і відбувається велика драма винищення поневолених народів. Могикан вже нема, а де гурони, делявари, ірокези, сенека і інші племена „гордих індіанів“? Маленькі гуртки їх одсунено в пустині, ліси і гори, заперто, запечатано, як в труні. Як на сміх, тепер білі навіть „підтримують“ індіан, щоб зберегти кілька примірників їх для своїх музеїв.

Ставлять пам'ятники голим індіанам на конях (я бачив в Чікаго на березі Мічігану і в Бостоні перед брамою музею), щоб чугунні постаті їх з сумом дивились в просторинь віків. І вони дивляться, але своїх чугунних коней не напоять водою ані з Мічігану, ані з Ірі, ані з Онтеріо!

Прошуміло їх просте життя, колоністи європейські відсунули їх з кону історії, гуркотить на колишніх індіанських землях нова цивілізація, індіане-ж хай „гордо“ вмирають в своїх кутках і чугунними постатями бовваніють... в музеях. На науку всім нам, щоб ми дивились і вчилися та розуміли долю примітивних пастушо-хліборобських народів.

Вже й на українських землях шумлять чужі міста, а українець ходить за деревляним плугом або доїть овець в своїх „красних“ горах, та гуде в трембіту, голодаючи і гниючи в хворобах, в темноті, а в той час, коли чужі міста сяють електрикою, українець в Карпатах ще здобуває огонь тертям двох шмаків дерева та мелючи кукурузу ручними жорнами.

Український пів-інтелігентний дурник цим ще й пишається, индичиться „топірцями“ та цяцьками, що виробляються примітивно їхніми, доведеними до стану худоби, братами, замість того, щоб стукнути кулаком по столу і кинутись в боротьбу з напливом чужих хижаків. Український пів-інтелігентний дурник, вивчений в панських школах, повторює, як папуга, буржуазні ідіотізми та белькоче про „релігію“, „церковні справи“, „пахвії“, „риз“, Рим, папу, єпископів і т. п.

А на українську землю насунула колонізація, захопила міста, захопила промисел, торгівлю, наукову працю, адміністрацію в свої руки і тепер коверзує 40 мільонами, як хоче.

Щастя, що прийшла революція, в якій український селянин і робітник навчиться, як треба боротись далі за визволення: хапати треба науку, треба організуватись в партії, в ко-



оперативи, треба йти штурмом на чужі фортеці, поставлені на наших землях — на міста і організуватись — організуватись — організуватись!

Організуйтеся, а то інакше проковтне вас чужа цивілізація та ще така, що й чугунного пам'ятника вам не поставить і не залишить вашого портрету навіть в музеях!

Зрештою, про це поговоримо трохи згодом, а тепер мушу вказати на п'яту форму визиску і поневолення України.

Маю тут на увазі конфіскацію наших земель і природних багатств гнобителями. Історичні факти страшні. Стара польська держава конфіскувала українські землі і ліси, ріки, озера та стави і роздаровувала своїй шляхті. Галичина і більше ніж половина правобережної України була конфіскована в українських селян польськими королями і панами. Царська Москва робила те саме. Генерали, що зруйнували Запоріжську Січ, одержали від Катерини II-ої в подарунок по мільйоні десятин запорізьких степів. Менші офіцери одержали менше, але також тисячі десятин на кожного. Навіть жовніри, що допомагали російським царям і царицям робити державні перевороти (при Єлисаветі, Катерині), одержували на Україні землю, шляхецтво і кріпаків. Вся поміщицька власність на степовій Україні — такого походження.

Чужі держави захоплювали наші землі, ліси, підземні добра і визискують: рубають і нищать тепер українські ліси чехи на Підкарпатті, поляки — в Галичині і на Волині, москалі — на Вел. Україні і Кубані. А хто визискує викопні добра в Дрогобицькому районі, вугіль в Донбасі, сіль там-же, залізо в Кривому Розі?

Навіть большевицька Москва розпоряджається українською землею і природними багатствами по своїй волі, здає їх в аренду чи під концесії чужому капіталові, а український народ лише мертвими очима дивиться з боку, як кується його неволя, як загрожується його будучина: вичерпується земля, зникає вугіль, сіль, нафта, залізо і ин. всячина, яка мусила-б стати підставою українського господарства. В цей спосіб загрожується навіть біологічно вся будучина українців.

Привласнюючи собі територію і природні добра, пануючі народи позбавляють українців змоги навіть започаткувати свій промисел, торгівлю. Не маючи доступу до своїх природних дібр, українець змушений гнити на своєму убогому, найгіршому шматку землі. Приріст українського населення не може знайти приміщення на своїй землі і мусить мандрувати в чужі землі, на еміграцію, в Америку чи на Сибір, а чужинці тим часом мандрують на Україну, колонізують її. Українець не може зачепитись „на нашій не своїй землі“ (як влучно це сказав

Шевченко!), не може нічого розпочати, бо всі природні добра опинились в руках пануючих класів-націй. Українець мусить задихатись, мерти з голоду, або мандрувати світ за очі.

Конфіскація чужинцями землі і природних дібр є страшною формою неволи, бо вже біологічно засуджує цілий нарід на вимирання.

Так довершується наша неволя. Хто хоче жити — той мусить почати боротьбу за повернення землі і природних дібр в українські народні руки.

Отже бачите, товариші, в чім наша неволя і від чого треба визволятися:

Перше — від капіталістичного визиску нашої праці, від визиску трудової енергії нашого народу;

Друге — від визиску фізичної сили, цеб-то від податку крови, від військової служби ворогові;

Третє — від денационалізації, від визиску психічної енергії українського народу;

Четверте — від колонізації, від калічення соціальної структури, від втілення чужих груп в наш суспільний організм;

П'яте — захистити землю і природні добра від конфіскації або ясніше: вирвати землю і природні добра з рук гнобителів, бо инакше наш нарід засуджений на смерть.

Звідки-ж взялася ця неволя? Завоювання, насильство і обман — ось потрійне джерело поневолення трудових мас. Нас завойовують, нас постійно насилують, нас постійно дурять. Нам кажуть правники, що панує „право приватної власності“, а попи додають — „яке постановив сам бог“. Полупанки українські белькотять про „культуру“, „цивілізацію“, про „церкву“, про графа Шептицького або іншого божого адвоката, але не кажуть вам тієї очевидної, страшною правди, яку я вам розкриваю і яку ви самі не раз відчули на своїй шкурі.

Коли вам хто забалакає про визволення, то ви його гостро питаєте — від чого він думає визволяти? Як що він не каже проти капіталізму, то значить не хоче вашого визволення від визиску вашої праці поміщиками і капіталістами та ще й чужинцями; це значить, що перед вами дурисвіт, який хоче, щоб ви виборили для його владу, але не бурили капіталізму як форми суспільної організації; це значить, що замість польського, московського, жидівського капіталіста й дідача він хоче посадити вам на плечі самого себе. Він при тім моторненько белькоче язиком про „націю“, про „пошановання власності“, про „пошановання права і закону“. Це значить, що перед вами або дурисвіт-зłodій, коли він щось розуміє та не хоче сказати правди, або дурень, коли він нічого не розуміє в чім наша неволя.

Як що він не хоче боротись проти мобілізацій, то значить він не хоче вашого визволення. Хто чинно не бореться проти денационалізації та ще й щиро служить ворогові — значить це мерзений зрадник, хоч-би він які „національні“ кличі вигукував.

Щоб визволити українських селян і робітників, треба рішуче боротись проти отих п'яти форм визиску і поневолення. Хто цього не робить — той бреше, той не борець, не визволитель, не народній діяч, а просто дурисвіт і злодій. Коли якийсь селянин або й робітник, що живе в неволі, а разом з тим балакає за панами і попами, які йому набили голову половою, то ви таких людей уважайте за сліпців, які нічого не розуміють в громадських справах. Їх треба терпеливо вчити і просвіщати. Сердитись на їх не можна, як не можна сердитись на фізичних калік: хіба людина винувата, що вона сліпа, глуха або горбата? Так само і темна людина — це духова каліка, яку ще треба наукою від духового каліцтва рятувати.

Я виклав вам про п'ять основних форм визиску і поневолення українського народу. З того ви бачите, що Україна є колонія, бо скрізь і завжди колонії підлягають отим п'ятикратним визискам.

Отже, ви бачите: коли майже увесь український народ підлягає визискові своєї праці, то від чого тут визволяться? Від визиску праці, а це значить боротись проти поміщика і капіталіста та ще проти тих, що капіталістичний устрій захищають.

Коли вас мобілізує чужа державна влада, що насильством сіла на Україні і вимагає собі податок крові, то від чого маємо визволяться? Ясно: руйнувати чужу державну владу і творити свою.

І так далі.

Що нас гнобить, від того і визволяймося: така є правильна засада нашої політики.

Отже, хто хоче боротись за визволення, той мусить боротись проти п'яти отих форм поневолення. Іншого виходу немає для чесної і тямущої людини.

Як-же боротись, якими способами, якими шляхами йти до визволення?

Я вже відповів кого треба визволяти і від чого, а тепер на черзі питання: як визволяти?

### III.

Маємо п'ять форм визиску і поневолення? Як проти їх боротись?

Проти визиску праці поміщиками і капіталістами йде боротьба в цілому світі. Ви знаєте, що робочий люд в Європі і Америці організується і веде боротьбу. Цю боротьбу називають

клясовою, бо в ній бореться не один робітник проти одного капіталіста, не один селянин проти одного поміщика, а всі робітники, яко частина суспільства (кляса), проти всіх капіталістів, яко кляси. Так само ціле трудове селянство проти поміщиків і буржуазії. Боротьба йде великими групами суспільства. Ця боротьба ведеться в цілому світі, бо й робітники і капіталісти, селяне й поміщики, поневолені й пануючі є в цілому світі.

Робітники організовані різними способами, напр.:

професійно, кожна професія об'єднана і бореться проти своїх підприємців („босів“, як у вас говориться) за збільшення платі, за зменшення робочого часу, за ліпші умови праці з погляду гігієни, помешкання, охорони при машинах то-що. Ця боротьба є чисто економічна, як кажуть, бо в ній робітники не засягають до правних відносин, до політичного життя, до зміни законодавства;

політично — робітники боряться, організовані в партії, що поставили собі метою боротьбу за владу в державі;

господарські — робітники через споживчу, виробничу, кредитову і иншу кооперацію стараються поліпшити своє матеріальне становище;

культурно — робітники організуються у всякі товариства—наукові, літературні, організують школи для себе й своїх дітей, газети, видавництва, навіть організуються в спортіві і ин. товариства.

Селяне менше організовані.

Вони, як менш свідомі, ніж робітники, ще не скрізь додумались, що треба організуватись професійно (селянські спілки), господарські (всякі форми кооперації), політично (партії) і культурно (всякі просвітні, мистецькі і ин. товариства).

Робітництво має різні теорії для своєї організації і означення мети: соціалізм, синдикалізм, комунізм, анархізм і ин., є навіть релігійні теорії або й реакційно-буржуазні (католицькі робітничі спілки, фашистичні синдикати і різні „жовті“ об'єднання). Це залежить від того, що робітництво не має доброї освіти і тому легко піддається всяким впливам. Селянство ще гірше з цього погляду: воно в більшості йде за попами і всякою реакційно-чорносотенною пропагандою, бо розбиратись в громадських справах ще не вмів.

Одначе, мусить навчитись, коли хоче визволитись.

Всі визвольні теорії робітництва і селянства зведено в соціалізмі, який учить про перебудову капіталістичного суспільства на соціалістичне, бо инакше визволення справжнього не буде.

Треба організованою силою і то шляхом соціальної революції усунути поміщиків і капіталістів од

влади, відобрати від їх землю і фабрики на загальну власність трудящих — лише тоді припиниться капіталістичний визиск.

Це так загально, а у нас на Україні?

Капіталізм на Україні страшніший ніж де, і то власне через те, що він брутально нищить всякі початки культурної і господарської нашої самоорганізації. Тому, що він колоніальний, чужонаціональний, то він силкується нищити українських селян і робітників не лише матеріально, але й духово-культурно. Хочете відкрити собі шлях до культурної самоорганізації, то нема иншого способу, як вирвати владу з чужих рук. Це неможливо инакше, як шляхом революції, озброєного повстання.

Взявши владу в руки, українські трудові маси муситимуть касувати всі форми неволі: отже не працювати на поміщиків, а лиш на себе.

Землю, котру дідичі раніш загарбали у селян, треба буде повернути тим, хто її обробляв і обробляє.

Словом, треба буде зробити деконфіскацію землі і скасувати гіпотечку (задовження) її. Це тягне за собою велику зміну в мавткових відносинах суспільства. Робітники так само не захочуть робити на капіталістів і муситимуть взяти під свій заряд фабрики, залізниці і т. д.

Коли-б ми почали революцію, як національну, проти російських, польських і ин. гнобителів, то вона силою річей обертається в соціяльну, бо скидаючи росіянина, поляка, жидка, румуна — ми скидаємо од влади поміщика, капіталіста, спекулянта! Українська влада означає владу національної більшости, а це значить владу селянсько-робітничу. Українська влада може бути логічно владою селянсько-робітничої більшости.

Соціяльна структура населення на Україні така, що коли хочеш залишити буржуазний устрій, то мусиш залишити при владі російсько-жидівсько-польську буржуазію, значить національно і соціяльно українська нація залишиться в неволі. А коли хочеш влади української, то вона неминуче мусить бути селянсько-робітничою, з того неминуче буде треба перебудувати суспільний устрій відповідно інтересам селян і робітників. Це можливе шляхом лише соціяльної революції. Необхідність соціяльної революції є об'єктивна, цеб-то вона існує помимо нашої власної волі в самому характері суспільної структури.

Визволення праці українських селян і робітників ніяким иншим шляхом, ніж соціяльна революція, не можливе.

Подобається кому чи ні, але ми маємо лише один шлях — соціяльна революція.

Українським панам і полупанкам це не подобається.

Розуміється! Так само і духовенству: попи мають земельку („церковну“), яку їм на приказ божий обробляють бідні се-

ляне. Дітей своїх попи, з селянської праці зібравши кошти, вчать на панів або передають їм у спадщину свій трон, як сільські царьки, а Івани хай далі обробляють „церковну“ земельку, з якої живе не бог, а сам єгомоть з своїм двором. Митрополит Шептицький так само проти соціальної революції, бо хто-ж йому тоді оброблятиме десятки тисяч гектарів його власної і церковної землі? Тепер „владика“ володіє землями й лісами, в яких працюють „вірні“ раби. Шептицькому і попам немає чого визволятись від капіталістів і поміщиків, бо вони їм не підлегли, а українським Іванам треба визволяти свою працю. Ось через що з усіх українських груп найбільш ворожа супроти соціальної революції є церква.

Селяне і робітники повинні поважно про це подумати і зрозуміти причини, чому українське духовенство і так звана „інтелігенція“ стоять проти соціальної революції і соціалізму. Але дарма з тим: хто хоче визволення всієї української нації, той мусить іти на соціальну революцію — ось яка залізна правда впливає з розгляду соціальної структури України.

Візьмімо другу точку визиску — чужинецький мілітаризм. Податок крові платить український народ чужим державам, які посіли нашу землю, наразі — Росії, Польщі, Румунії, Чехословаччині. Чому наших мобілізують чужинці? Тому, що мають суверенну владу над Україною. Хто має верховну владу, той і мобілізує. Щоб українці не платили податку крові, то що їм треба зробити? Треба усунути чужу владу і створити свою державу.

Яким способом це можливо? Лише одним — шляхом революційного повстання, бо ніколи чужа влада добровільно геть з України не піде.

Далі. Що-б припинити чужинецьку колонізацію — що треба зробити?

Без дальших розмов ясно — треба усунути чужу державну владу, котра колонізує Україну.

Щоб знищити конфіскування нашої землі і природних дібр чужою державою — що треба зробити? Лише єдине неминуче: насильно усунути чужу владу.

Отже, ясніше сонця: усунути чужу владу — значить усунути владу пануючих класів, а це можливо шляхом лише соціальної революції. На Україні національна революція неминуче обертається в соціальну.

Перша й друга, четверта й пята форми поневолення можуть бути знищені лише шляхом соціальної революції, але третя — денационалізація? Це справа складніша і я мушу докладніше спинитися над нею.

Культури ніяк інше не здобудеш, як не створенням її.

В довговіковому поневоленні наш народ культурно так від-

став, що ледви можна говорити про його культуру: він на  $\frac{2}{3}$  ще й досі неграмотний, живе словесною передачею свого малого досвіду, не знає письма і не може фіксувати думок на папері. Він має слова для означення свого хліборобського господарства та вияву нескладних переживань. Мова його занадто бідна, щоб виявити нею всю складність переживань цивілізованого людства. Сучасна культура твориться в містах, а 92% нашого народу живе на селі, одрізаному від культурної творчості.

Коли українці забалакають за культуру, то можна зразу переконатись, що вони навіть не знають, що таке культура.

Коли люде зберуться на сходинах, поставлять на сцені „Ой, не ходи, Грицю, та й не вечерниці“, або протанцюють гопака, поспівають то-що, то й думають, що вони роблять культурно-просвітню працю.

Навіть міряють свою „свідомість“ танцювальними вечірками. Коли на „пікнік“ мало прийде людей, то прийшовші журяться і нарікають на „несвідомість“ відсутніх. А справді, свідомість тут нідочого, бо пікніки, гопаки, січові вправи, перегони, танці, співи і т. п. до культури не відносяться. Це розвага, а не культура.

Коли з нашої витрати енергії не залишається ніякого продукту, тоді маємо діло з переживаннями, а не культурною творчістю. Правда, і культурна творчість супроводиться переживаннями, але не всяке переживання є культурною творчістю.

Здобутки людського знання виявляйте на зовні, в предметах, в обробленій матерії. Маєте думку і доки її не виголосите, не запишете, не пошлете в світ у формі якогось предмета, доти ваша золота думка не грає ніякої культурної ролі. Наукове знання людина виявляє в предметах, перероблює камінь, дерево; метал, органічну матерію на якісь предмети — це значить культурно творить. Знання здобувається з вивчення матерії і її властивостей, а виявляється потім в предметах. Математика, механіка, фізика, хемія і інші науки ховаються в нашій голові і доки ми їх там тримаємо, доти вони культурної ролі не грають. Як лише їх виявимо, тоді вони існують, втілені в оброблений камінь, дерево, метал, взагалі в якусь матерію, що існує по-за нами. Це називається об'єктивувати (виявити) думку в зовнішньому світі, перелити її в якийсь об'єкт (предмет).

Їдете залізницею і дивитесь у вікно: перед вами миготять будинки, биті шляхи, телеграфні стовпи, в горі літає літак, по воді пливе човен, пароплав, по шляху їде віз, авто... Станції, вагони, рельси, фабрики, машини, тисячі зроблених предметів. Це все ніщо інше, як втілення людської думки в матерії, організованій не так, як в природі, а якось відповідно людській меті.

Всі ці будинки, залізниці, лихтарі, машини, друкарні, газети, книжки, школи, пам'ятники, мости, башти і т. д. — це ніщо інше, як наукові теорії і формули, втілені в матерію.

Культурною роботою є організація матерії відповідно людським потребам. Лише ті ведуть культурну роботу, що виробляють формули для організації матерії.

Візьмемо простіше в українському житті.

Ціла Україна сільська, солом'яна, неграмотна, а невеличка частина полупанків пишливо називає себе культурними діячами, танцюючи гопака або виспівуючи пісні, підмочені трохи горілкою. Це хіба культурна робота? Очевидно, ні. Культурна робота для нас значить: неграмотних вчити грамоті, неосвічених робити освіченими, писати і друкувати підручники, виробляти пляни і проекти, по яких будувати залізниці, шляхи, будинки, пароплави, машини і т. д.

На Україні все те, що бачите в містах, збудоване не українцями. Правда, при тім будівництві українці землю копали, цеглу носили, але не вони будівлю komponували, не вони машини робили! Всю промислову роботу організували і організують не українці; школи, університети, лабораторії, друкарні, електрика, телефони, папір, залізні плуги, сірники і т. д. і т. д. — все це роблять у нас неукраїнці. Всі наші потреби в оброблених предметах задовольняємо не ми самі, а оті організатори-чужинці. Не ми, а вони, організують переробку матерії на предмети, потрібні людям і нам. І не ми, а вони культурно працюють, організуючи задоволення потреб людських в обробленій, пристосованій до людського вжитку матерії. Український селянин того нічого не робить і тому нічого з того не розумів. Через його голову не проходять формули ані математики, ані геометрії, механіки, фізики, хемії, а тому селянин наш живе по-за культурою. Ціла нація так живе!

Коли жменька наших інтелігентів-письменників веде пропаганду свідомости, то це не значить, що свідомість у нас росте.

Щоб придбати знання — йди в школу, а потім будуй все те, що чужинці нам будують.

Зробиш школу, навчиш десять людей — це культурна робота, а як себе трохи порозважавш на вечірці, не в то жадна культурна праця.

Коли ми опануємо міста, коли організуємо промисел, обмін продуктами, створимо фінансову систему, набудуємо фабрик, заводів з машинами, електрикою, аероплани пустимо, пароплави поженемо океанами — тоді лише ми заживемо культурним життям.

Тепер-же для нас чужинці навіть цвяхи, сірники, папір, олівці роблять! І тому сьогодні чужинці на Україні навіть неминуче потрібні, бо коли-б вони раптом зникли, то ми опини-



лись-би, як раки на мілкому: ми-б не знали, як собі сірників, цвяхів, оливців, паперу і всячини зробити. Ще сьак-так ми можемо в хаті грубого полотна наткати та самогону зварити, але все инше нам не по голові. Хто з українців, напр., кіно влаштував, хто літака зробив, хто пароплава збудував, хто залізницю проклав, хто яку машину зробив? Це все роблять культурні нації, а не ми.

Через це ми так легко й денационалізуємось. Бо в українському житті нема чим культурно дихати. Некультурна нація завжди підпадає під вплив культурнішої. Вам же відомі факти в Америці, що наші люде наїхавши сюди, скрізь помацки сліпо блукали за поляками, багато зполонізувалось українців уже будши в Америці. Ваші діти тут стають американцями, власне — англійцями, але вкажіть мені хоч одну англійську дитину, що стала українцем?

Такого факту нема! Коли ми повідкривали вищі українські школи в Чехословаччині, то наші професори і студенти користалися російськими підручниками та ще й тепер багато користуються, бо українських нема. Отже, ви в Америці, а ми в Чехословаччині ніби можемо жити вільно, а бачите, як ми прикуті невидимими ланцюгами до москалів, поляків, американців і ин. Ми нація без культури! Ваші діти живуть не українською культурою (бо її нема), а англійсько-американською. Оточіть своїх дітей культурою українською, як американські діти англійською, тоді ваші діти не будуть „американізуватися“ чи ще гірше — полонізуватися.

Щоб культурно визволитися — треба будувати духову культуру і господарство, треба засвоювати вищу техніку. Без цього нема нам рятунку, нема визволення! Наша нація — селяне і робітники. Раніш я давав характеристику селянина і робітника, як суспільно-психологічних типів. Сумна це характеристика: темні, несвідомі люде. Як же можуть ці темні і несвідомі люде стати культурними, коли вони навіть не розуміють того, що вони несвідомі і некультурні? Це трагічно, але маємо одну надію, що в такі селяне і робітники, які в тяжкому житті вже усвідомили собі, яке лихо нас спіткало.

Ви, емігранти-робітники на чужині багато чому навчилися, багато чого нового побачили. Ви розумієте трагедію культурної темноти, в якій живе майже весь народ наш. Як хворий сам себе не може вилікувати, а мусить йти до лікаря, так темний і несвідомий не може сам себе усвідомити, живучи в темних галицько-підкарпатсько-наддніпрянських закапелках. Стражде, стогне, в неволі вмирає, а шляху не баче, бо над ним стоїть насильник з богогом, та український піп з хрестом і разом заганяють на той світ.

Тут треба лицарів просвіти, треба революціонерів, треба

подвижників, щоб засукали рукави і взялись за справжню культурну працю, щоб кинулись лавами проти жахливої тюрми і гризли, руйнували її.

Не треба нічого: жадних пікніків, жадних церков, жадних національних святощів!

Треба шкіл, шкіл і шкіл!

Треба підручників, підручників і підручників!

Треба учителів, учителів і учителів!

Треба покидати село і йти в промисел, в техніку, в торгівлю! Треба організуватись, організуватись і організуватись: в кооператив, в школу, в партію! Треба все нищити, що стоїть перешкодою на цьому шляху! Треба бути залізними, немилосердними, невмолимими до всього, що перешкоджає нам творити культуру, щоб-то науково організувати камінь, дерево і метал. Головне — треба знищити церкви!

Товариші! На питання про шляхи визволення, про способи, про методи боротьби ми прийшли до одного: творити культуру і організувати соціальну революцію.

Іншого шляху нема!

Хай обізвуться ті, що знають інші шляхи?

Я задалегідь певний, що не обізвуться такі, бо при чесному науковому розгляді становища нашого народу нема іншого шляху до визволення, як культурна організація і соціальна революція. І свідому неправду або сліпу глупоту проповідують вам ті, що мелять безконечні казки про релігію, церкви, попів, право власности, буржуазний рай, про непорушність капіталізму і т. п.

Не вірте їм! Ми з вами розглянули факти, яких ніхто не в силі оспорити. А з фактів ми логічно робимо один чесний висновок: хай живе українська соціальна революція! Ось шлях українського робітництва і селянства.

#### IV.

Приходимо нарешті до відповіді на четверте і останнє питання: во ім'я чого визволятись?

Це питання найважливіше вже тому, що воно вимагає вказати остаточну мету, власне — суспільний ідеал.

Людські страждання в суспільстві величезні спокон віку. Перейшло багато революцій, випробувано багато режимів, але людськість не позбулася страждань.

Ми хочемо визволитись, ми ясно бачимо від кого і від чого треба визволятись, навіть шлях нашої боротьби ясний — соціальна революція. Скинемо владу поміщиків і буржуазії і влаштуємо якісь нові відносини.

Наша мета — зробити суспільство вільним від суперечно-

стей капіталізму: коли люде громадою працюють біля знарядь продукції, то вони мусять громадою одержувати весь продукт праці. Що вони з того продукту дадуть на громадські справи, то є їх річ.

Не повинно бути того, що тепер один власник або група власників, що не працюють, а більшу частину продукту не ними виробленого собі забирають.

Як в сільському трудовому господарстві, так і в промислі треба досягти того, щоб господарь і робітник був в одній особі, щоб робітники були господарями в колективі. Усунення цієї суперечности означатиме, що кляса промисловців буде знищена: організаторами промислу, господарями й робітниками будуть ті самі люде, що підприємство ведуть, організовані, яко демократія.

Трудова демократія в промислі — це раз. Організація обміну продуктами („торгівля“) мусить бути через кооперацію споживачів. Само робітництво в своїй початковій формі буде ні чим иншим, як продукційною кооперацією.

Організація культурної справи (школи, видавництва, газети, часописи, дослідні установи, мистецькі підприємства і ин.) так само мусить бути організована кооперативно.

Ведення господарства й культурної праці мало б бути організоване на основах демократії сільськими й мійськими громадами і їх союзами та центрами. Політична ж організація суспільства („державна“) мала б на своєму обовязку лише охорону зовнішнього та внутрішнього спокою.

Ми не стоїмо за тією думкою, що тримаються большевики, які всі господарські й культурні функції суспільства скупчили в руках „держави“. Большевицька держава стала власником-капіталістом, котрий примушує всіма засобами насильства все суспільство працювати на себе. Державний капіталізм є гіршою формою капіталізму взагалі.

Соціалізація землеволодіння забезпечить бажаним працю біля землі, зілле промисловість з сільським господарством і знищить різницю між селом і містом, об'єднавши сільське господарство з промисловістю. Цим самим зникнуть і культурні різниці між селом і містом.

Такий устрій трудової демократії ми називаємо соціалізмом або, як казав Драгоманів, громадівством.

Нашим суспільним ідеалом є соціалізм.

Я не викладаю деталей будучого суспільного устрою (конституції його) — лише вказую напрям суспільної реформи, яка має за мету знищення клясового устрою.

Хліборобські й промислові громади — такі основні елементи будучого суспільства. Обмін між ними регулюватиметься вищою радою народного господарства, а культурна діяльність вестиметься радою соціалістичної культури в осередку тих же громад.

Таке суспільство збудоване на трудовому принципі — воно матиме в собі можливості безмежного розвитку в напрямі злиття всього національного суспільства в одно господарство.

Таким чином ми виключаємо поміщиків і буржуазію з системи суспільного життя.

Це правило треба всім твердо засвоїти. Коли ми кажемо, що українська нація в неповним суспільством, що в ній бракує промислової і торговельної частини та ледви започатковується наукова й адміністративна частини, то з цього ми робимо такий висновок: треба в українській нації розвинути промислову й торговельну і групи та збільшити і групи наукову, поширивши її склад головно техніками господарства й керівниками та техніками суспільного будівництва, розвинути ще політичні сили. Це значить, що з усієї наявної маси українського народу, щоб-то з числа селян і робітників треба відокремити згадані групи, створити нові суспільні органи для виконання нових суспільних функцій.

Органи не створюються, коли нема функцій. Коли нема у нас промислу, нема торгівлі, то нема промисловців, нема й торговців. Значить, треба приступити до виготовлення шкільно-просвітним шляхом знавців техніки, промислу, торгівлі і суспільного життя. Такі знавці самі мусять потім знайти собі працю — так перейдемо в ділянку техніки, економіки, торгівлі, фінансів і громадського будівництва, оснований на певному пляні, впливаючому з характеру суспільної структури України.

Дурний чоловік може тут гукнути: нам треба виробляти свою буржуазію!

А я кажу твердо і ясно: якраз цього не треба робити. Коли будете виробляти українську буржуазію, щоб-то приватних власників капіталу, то мусите розуміти, що українська буржуазія могла б витворитись тільки з визиску української праці. Всякий визискувач обертається в гнобителя. Коли б створилась українська буржуазія, то вона перейняла би від російської, польської, жидівської і ин. її функції — визиску і гноблення.

Ми хочемо, щоб український промисел, українську торгівлю, українську техніку, науку, адміністрацію створили українські селяне і робітники, а для цього вони повинні робити дві річі: учитися і кооперативно організуватися.

Наука й кооперативна організація — це ті два засоби, якими може орудувати наше селянство й робітництво. Інших засобів поневолені трудові маси не мають. Організуватися і вчитися — це є передумова визволення, а засадничою умовою його є перестроєння сучасного суспільства на соціалістичне й розгорнення української нації до повного суспільства. Українська буржу-

азія останнього не може зробити вже тому, що її нема, як суспільної групи. Буржуазна ж інтелігенція в буржуазією психологічно (своїм настроєм), а не соціально (свою суспільною функцією).

Хіба українські робітники, які вже розуміють суспільну структуру України і шлях її визволення, можуть поставити собі таке завдання: творити українську буржуазію? Хіба українські трудові маси можуть передати отій буржуазно-інтелігентській голоті всю визвольну справу України? Ніколи в світі. Коли рахувати з 1848 року діяльність української інтелігенції в Галичині (ось майже 80 років!), то хіба вона утворила хоч малу зміну соціальної структури? Ні, вона цієї справи й досі навіть не розуміє, не уявляє в чім лихо українського народу, а тому 80 літ повторює одні й ті самі ідіотизми про „поляків“, „надужиття“, „протести“, „заклики“, але справа не рушає з місця. Не рушає тому, що в основі основ увець „світогляд“ галицької інтелігенції є хибний, нікчемний, шкідливий для визволення. Визволяти не можуть ті, хто не розуміє, що таке визволення.

Українське робітництво й селянство мусить твердо засвоїти одно, що українська визвольна справа є історичною задачею їх самих, робітників і селян.

Вони мусять вчитися громадським справам і організовано, гуртом переводити свої пляни в життя—тоді визволення прийде, а коли визвольна справа буде й далі в руках попів і буржуазної інтелігенції, то пройде ще 80 літ, а віз стоятиме там, де й тепер стоїть. Інтелігенція буде булькотіти, кудкудакати, виносить папірові протести і... служити своїм хлібодавцям.

Історична місія (завдання) визволення лежить лише на робітниках і селянах — так показує соціальна структура України.

Не інтелігенції бо треба визволятись, а нам, селянам і робітникам.

Селяне ж і робітники не можуть будувати капіталізму. Вони боротись можуть тільки проти капіталізму за новий суспільний устрій — за трудову демократію, за соціалізм.

\* \* \*

Така є наша визвольна програма! Вона вироблена науково, цеб-то основана на фактах страшної дійсности, що виявляється в представленій нами соціальній структурі України. Наша програма дала ясну відповідь на засадничі четверо питань: кого треба визволяти, від чого і від кого, якими способами і во ім'я чого.

Можна логічно відкинути наші засади? Ні, не можна, бо вони правдиві. Правда буває лише одна: коли перед очима чорне, то всі інші заяви є брехливі. Чорне не може бути ані білим,

ані синім, ані жовтим, ані червоним, ані зеленим. Чорне є чорне. Так і суспільна правда може бути лише одна; для селян і робітників українських є лише одна визвольна правда — соціальна революція. Всі, що інакше кажуть — брешуть! Свідомо чи несвідомо брешуть — робітники та селяне мусять всі брехні з огидою відкинути.

Не може „гарно говорити“ той, хто проти селянсько-робітничої програми, тому всі робітники і селяне, пізнавши страшну правду свого поневолення, мусять твердо гукнути, що їх програмою є програма революційного соціалізму, програма визволення трудових мас, програма збудування селянсько-робітничої трудової самостійної і соборної Української Республіки. Це є програма Української Партії Соціалістів-Революціонерів!

## НАША ПОЛІТИКА.

Тепер дозвольте мені спинитися на тім, якою повинна бути наша політика. Програма розкриває перед нами щирець української справи. Ми бачимо ціле нутро суспільства на Україні, ми переконалися, що єдиним шляхом нашого визволення може бути тільки культурно-господарське будівництво і соціальна революція, цеб-то революція поневолених клясів і націй проти пануючих клясів і націй.

Але сьогодні ми цієї революції не зробимо. Чому? Тому, що наші сили не зорганізовані.

„Сама собою“ революція не прийде — її треба зорганізувати. Оце і є головна справа: як революцію зорганізувати, які гасла подати, якої тактики триматись?

### I.

Наші політичні засади впливають логічно з нашого світогляду або з нашої суспільної ідеології, про яку ми що-йно говорили.

Перша наша політична засада є соборність.

Як її треба розуміти? Передовсім це соборність державно-політична: революція має відбутись і визволити цілий український нарід, як він одноцілою масою живе на своїй території. Ми це інакше висловлюємо словами „в етнографічних межах“.

Увесь український нарід мусить зібратися (звідціль слово „соборність“) в одній державі. В Українську Республіку мають бути включені всі займанщини: російська (Вел. Україна і Кубань), польська, румунська, чеська.

Сполучення всіх українських земель в одній республіці не вимагає обовязково повного централізму: ми думаємо, що прин-

ціпом нашої державної організації мусить бути вираз Драгоманова, що Україна мусила-б увяляти національний союз вільних спілок або „товариство товариств“. Це значить — внутрішній федералізм. Підкарпаття, Галичина, Волинь, Буковина, Правобережна Україна з Бесарабією, Лівобережна Україна, Степова Україна, Кубанщина і Крим — ось основні одиниці української федерації. Як на теперішній час — це велика держава — майже 800 тисяч кв. кілометрів і 50 мільонів населення. Можливо, що в українську федерацію забажали-б вступити де-які сусідні національні або територіяльні одиниці, коли-б в Україні була повна свобода національного розвитку різних націй і територіяльних одиниць. Ми мусимо триматися засади, що головна сума праці, прав і обовязків мусила-б належати сільським і мійським громадам, їх союзам і кравим централям. При цім, федеральний (центральний) уряд вів-би лише міжнародню політику, охорону меж України і її конституції, та регулював-би непорозуміння і де-які відносини між автономними частинами.

Одначе, так розуміти соборність було-б за вузько.

Соборність ще мусила-б бути у великому співробітництві всіх частин України на полі господарства і духової культури з метою витворення спільних переживань усього укр. народа. „Русин“, гуцул, наддніпрянець і кубанець повинні мати оті спільні переживання, щоб витворювався тісніший психічний звязок між усіма групами українського народу. Спільні переживання виникають лише на ґрунті спільної праці, співпраці. Для цього вже тепер ми повинні вести до того, щоб українці з усіх земель співпрацювали в кожній організації, установі то-що. Не повинно бути „краєвої ізоляції“. Особливо це стосується до партій. Українська соціалістична партія мусить бути і соборницькою у політиці і соборною у своїй організації. Культурні установи й організації так само мусять бути не лише соборницькими в програмах, але й соборними в своєму складі. Немає вже чого казати про господарську політику — соборність тут буде передумовою успішного соборництва в політиці.

Тепер ми бачимо, що цей процес потроху розвивається, хоч ще навіть не весь народ себе однаково називає. В Америку українські люде приїздять зі старими забобонами краю: підкарпатські „русини“ організовані окремо, галичане окремо, наддніпрянці і кубанці перебувають більш між руськими. Характерно, що „переходові“ елементи так само прилипають до своїх краєвих гнобителів: де-які галичане вештаються біля поляків, наддніпрянці біля росіян. Це показує, що територіяльне походження у нас дужче вяже людей, ніж національна приналежність. Тому й три держави будував український нарід під час рево-

люції (Кубань, УНР і ЗУНР). Ці факти вказують, що соборність у нас є лише бажанням, але ще не твердим фактом.

Соціалісти повинні перемогти в собі „територіяльні“ симпатії і творити свої партії у всеукраїнському масштабі.

Самостійність — друге наше гасло. Політично-державна самостійність мусить прийти — інакше визволення не буде якраз селянам і робітникам. Одначе, політично-державна самостійність — це ще не вся самостійність. Коли я вказував на культурну залежність від пануючих націй та ще більшу залежність господарську, то для нас ясно, що мусимо роботою над створенням культури і господарства вже тепер підготовляти державну самостійність. Навіть більше: шляхом до політичної самостійности є усамостійнення культурне й господарське. Ми програли свою першу самостійність тому, що на Україні місто чуже, тому, що ми культурно і господарськи цілком не самостійні. Боротьба за самостійність сьогодні мусить бути перенесена на господарське поле. Чиста політична боротьба з „протестами“ і „резолуціями“ нічого інінко не варта без господарсько-кооперативного будівництва.

Револуційність — наша третя засада. Мусимо вести боротьбу революційним методом. Що це значить? Це значить, що ми повинні що-дня виходити з рямців законности, яку творять для нас гнобителі. Гнобителі видають на наших землях для нашого народу цілу купу законів і правил поведінки, утворюють систему свого права. Російське, польське, румунське, чеське право має метою скріпити систему панування чужих націй і клясів над нашим народом. Гнобителі силкуються перекичати нас і всіх вмовляти, що їхнє панування є їхнє „право“. Ми це право вважаємо за насильницьке безправство і повинні його змінювати всіма способами боротьби, цеб-то порушенням панського „права“, руйнуванням його, саботуванням, нарешті насильною зміною заводити наше право. Це і є революційність. Вона вимагає від кожного повної свідомості, що єдиним доцільним шляхом є шлях соціальної революції. Кожний наш крок, вчинок мусить бути оцінюваний з погляду користи або некористи його для наближення соціальної революції.

Від революційности треба одріжнити терорізм. Терорізм, це є така тактика, що змагає до фізичного знищення ворога без огляду на реальні інтереси трудових мас і з обрахунком лише на індивідуальні сили самих терорістів. Ми переконані, що боротьбу мусять вести не окремі особи, а маси. Коли маси ведуть боротьбу, тоді крайні виступи можуть бути корисні для їх, зрозумілі і навіть иноді бажанні. В противному ж разі терорістичні виступи є особистими актами людей. Терор иноді буває неминучий, але терорізм, як напрям полі-



тики, не може бути прийнятій, яко суперечний засаді революційности масової боротьби.

Большевицький тероризм, оснований на вбивствах, змовах, провокаціях, є для соціальної революції дуже шкідливий, бо викликає в найширших масах людей велику моральну огиду, як своєю жорстокістю й дикістю, так і своєю метою: тероризм большевиків виключно практикується для затримання за собою влади, а доказом цьому є те, що большевики виступають терористично не лише проти буржуазії, а якраз найбільше проти соціалістів і навіть комуністів та анархістів, що їх критикують.

Максімалізм — наше четверте гасло. Слово „максимум“ значить „найбільше“. Ми вимагаємо повного визволення: політично ми хочемо повної державної самостійности України; ми ставимо питання не про порозуміння й співпрацю з гнобителями, а про повне їх усунення; ми не домогаємось, щоб вороги покращали у своєму відношенні до нас, а хочемо, щоб вони забрались геть; ми не хочемо ділитися з ними владою, а хочемо всю повноту влади перебрати від них.

Це і є наш максімалізм політичний. Він — з другого боку вимагає, щоб влада належала всім трудовим людям: селяне і робітники мусять бути носіями влади на Україні, тому ми в засаді відкидаємо всякі гетьмансько-монархичні претензії „однієї особи“, відкидаємо всяке воєнне чи большевицьке диктаторство.

В культурній програмі ми стоїмо за максімальні вимоги, за повноту української культури. Ми хочемо, щоб кожний українець з дитинства вже жив в оточенні своєї культури, як діти націй великих і пануючих. Тому вимагаємо, повної політичної самостійности, щоб припинити визиск нас чужими державами і головно, щоб український народ не мав ніяких обмежень у своїй культурній роботі. Як з пів-свободою, так і з пів-культурою миритись не можемо: селянин і робітник мусять мати повну свободу і повну культуру.

Наш максімалізм господарський виявляється в тім, що ми хочемо цілковито знищити всякий визиск праці, а цього можна досягнути лишень шляхом соціальної революції і перебудовою суспільства капіталістичного на соціалістичне. Ми неспиняємося на пів-дороги, як українська буржуазна інтелігенція, котра намагає скрізь, що мовляв, спочатку треба „хату збудувати, а потім з неї сміття вимітати“, цеб-то спочатку зробити Україну буржуазну, а потім домагатись поліпшення становища селян і робітників. Придуркувата белькотня наших чорносотенців позбавлена всякого змісту: без повалення буржуазії не можливе само збудування хати!

Інтернаціоналізм — п'яте наше гасло. Інтернаціональний — значить міжнародній. Інтернаціоналізм є такий напрям політики, котрий вимагає підтримувати солідарність і спів-

працю трудових мас всіх народів, а разом і поборювання поміщиків і буржуазії всіх народів. Це — раз. А друге те, що інтернаціоналізм домагається усамостійнення і урівноправнення всіх народів світу без огляду на їх величину і культурний рівень. Мир і згода між народами — така мета інтернаціоналізму.

Буржуазія всіх країв і народів, пануючих чи поневолених, вважає за націю лише себе. Своє панування, свою політику називає „націоналізмом“, ніби то корисним для всіх, особливо для селян і робітників, яких вона насилує й визискує. Буржуазія за свої „національні“ інтереси, щоб-то за визиск робочих мас, продає все. Ми буржуазний націоналізм відкидаємо рішуче і протиставляємо йому свій інтернаціоналізм, щоб-то урівноправнення, усамостійнення, примирення і співпрацю всіх великих і малих, культурних і некультурних народів.

„Націоналізм“ російської і польської буржуазії каже їй визискувати і ненавидіти українських селян і робітників, а українська буржуазна інтелігенція ненавидить його і хоче визискувати робітників і селян українських, російських і польських. Всяка буржуазія є ворог трудового народу. Тому ми в її „любов до народу“ не віримо, а націоналізм визискувачів поборюємо. Соціалісти кожної нації повинні в першу чергу боротись проти своєї „рідної“ буржуазії, бо лише цим вони зможуть довести ширість і любов до робітників і селян.

Буржуазія проповідує „ізоляцію“ своєї держави, щоб лекше було панувати над своїм народом і визискувати його, а ми кажемо: історичний розвиток веде всі народи до найтіснішої співпраці. Погляньте, що навколо нас робиться! Йде політичне зближення народів, організуються що-дня якісь міжнародні об'єднання („інтернаціонали“) — соціалістично-робітничі, селянські, інтелігентські, професійні, релігійні, поштово-телеграфні, червонохрестні, спортові, туристичні, наукові, мистецькі й ин.! Що-дня відбувається велике господарське співробітництво: обмін товарами йде в світовому масштабі, тисячі й мільйони торгівців, фінансистів, агентів і ин. людей їдуть з держави в державу й ведуть свої комерційні чи інші економічні справи. А який величезний обмін культурними цінностями, яка співпраця на полі науки, мистецтва, розваги! Що-дня перекладаються тисячі книжок різних авторів з різних мов, циркулюють ці книжки по цілому світі, насичують кожну спраглу душу чаром знання чи насолодою краси.

Отже, ми маємо перед собою явище інтернаціональної співпраці політичної, господарської, культурної. Можемо ми від цього відмовитися? Ніколи в світі, бо инакше пропадемо!

Коли ми, українці, уявимо собі потребу створення національної культури, й заходимося творити її, то це на практиці означає, що ми у інших народів безплатно візьмемо всі науки, всі

винаходи, техніку, звичаї, форму будівель, навіть форму їхньої одежі і все те пересадимо на український ґрунт. Коли на Україні сяє електрика і гудуть залізниці, плавають пароплави, стоїть дротовий і бездротовий телеграф, телефон, рухається велике життя в кіно-театрі й багато иншого — то, скажіть щиро, це все самі українці вигадали й зробили? Ні. Це все робив хтось инший. Працювали десь тяжко чужі незнані нам люде, відкривали якість „наукове чудо“, а всі инші народи потім перехоплювали й поліпшували своє життя. За українським народом культурна історія не числить ні одного винаходу, одкриття (темний невільник і не може нічого творити!); ми не дивимось на причини, а зазначаймо лише цей об'єктивний факт: щоб збудувати нам свою культуру, нам треба перебрати її у инших. Бачите, який парадокс: щоб створити українську культуру, треба взяти її у чужих народів. Взяти зміст, цебто головне, і вилити його в українську форму — перевести на мову нашу.

Само наше культурне відродження можна мислити, як бачите, лише як процес міжнародної культурної позики... без віддачі. І коли якийсь тупий український „націоналіст“ базикає, що він „ненавидить“ якусь культуру (розумієте, культуру!), то це є найбільший ворог відродження української нації, бо ненавидіти культуру значить відмовлятися від неї, стояти за некультурність. А некультурність — це смерть для України. З культурного боку ми можемо бути лише інтернаціоналістами, бо від цього залежить урятування нашого народу. Ми це мусимо робити во ім'я любови до нашого народу та його визволення.

Але наш інтернаціоналізм мусить бути не лише політичний, господарський і культурний, але й моральний. Бажаючи свободи собі, не хочемо поневолювати нікого. Борючись за визволення українських селян і робітників, ми бажаємо визволення селянам і робітникам усіх націй. Співпрацюючи з иншими народами на полі політики, господарства і культури, мусимо бути перейнятими почуттям доброзичливости й пошани до них. Одержуючи від них цінности, мусимо віддячуватися своїми цінностями. Переймаючи від людськості неоцінні культурні скарби, мусимо бути вдячними й відплачувати любовію. Коли культура йде під убогу стріху українську, українець мусить слізьми радості зустрічати її.

Ненавидіти мусимо тільки тих, хто визискує і гнобить люде, хто їх поневолює. Коли мене гнобить і нищить українець — я його ненавижу й мушу боротися з ним, а коли мені добро робить росіянин, поляк чи жид, я буду любити й шанувати його. Тому я ненавижу українську буржуазію і люблю російського робітника.

Це все треба зрозуміти і відчути, щоб стати інтернаціоналістом на ділі. Буржуазія всіх народів носить ся зі своїм „наці-

аналізмом“, щоб лише змонополізувати собі визиск „своїх селян і робітників“. До чужих вона проповідує зоологічну, звірячу ненависть, але коли женеться за привілеями, то перша зрікається своєї національності: так було з галицькою українською шляхтою і з наддніпрянською козацькою старшиною — вони зрадили в історії свій народ, зріклись національності. Ці факти завжди майте перед очима, щоб знати ціну „націоналізмові“ буржуазії.

Справжніми націоналістами у нас є лишень ті, що стоять за визволення селянсько-робітничої більшості нації, цеб-то соціалісти.

Ми націоналісти тому, що хочемо визволення всієї нації, але ми інтернаціоналісти тому, що всім народам бажаємо того, чого бажаємо й собі.

З цілою людськістю нас звязує солідарність співпраці, любов до всіх поневоленних і спільна боротьба за визволення праці від визиску, людської особи від гніту. Нас звязує ця любов, але опріч того звязує спільний вселюдський ідеал визволення і перестройки цілого невільницького світу на новий світ: світ свободи, співпраці, культурної творчости, вселюдської любови й щастя. Це й є наш моральний інтернаціоналізм, що всю нашу боротьбу оправдує й освячує, як служення усій людськості.

## II.

Нарешті, що-до суспільного способу нашої праці, то ми думаємо, що мусимо триматися таких засад:

1) Відкинути цілковито ідею „єдиного національного фронту“, цеб-то співробітництво з буржуазією чи з її сурогатом у нас — буржуазною інтелігенцією. Коли рахувати започаткування українського соціалістичного руху з 1875 р., то ось вже більше 50 літ минуло, а які ж наслідки маємо? Побачите з порівняння: в той приблизно час започаткувався соціалістичний рух російський, розвинувся в формі великих соціалістичних партій, професійних спілок, утворив величезну суспільницьку літературу й пресу, дав багато видатних діячів — борців, політиків, письменників, ідеологів і ин. Те ж бачимо у всіх інших націй. У поляків і чехів так само тоді почався соц. рух і дав наслідки: організував великі маси політично, професійно, культурно, кооперативно, спортивно. Особливо повчаючий для нас чеський соціалістичний рух. Організувались (під Росією) фінляндці, естонці, латиші, литвини, поляки, грузини, вірмени — лише примітивні хліборобські нації не зробили майже нічого. Наш соціалістичний рух фактично обмежувався маленькими інтелігентськими групами, які не приступали до організації трудових мас — тому не створено у нас до 1917 р. ні партій, ні проф. спілок робітничих

і тому соціалістичний рух наш став бути реальним лише в р. 1917. У Галичині Драгоманів навіть партію радикальну створив, але й вона не розвинулась, розкололась, одні пішли направо, на „національні“ позиції і опинилися в таборі реакції, другі пішли в соціал-демократи, під захист чисто-пролетарської ідеології, але знов таки партії не створили, реальних робочих мас не організували. Фатальним було оте фактичне співробітництво з буржуазно-шовіністичною інтелігенцією на „національному“ ґрунті. Тому в Галичині 1918—19 р. було „ідеологічно“ три партії (радикали, соціал-демократи й націонал-демократи), але фактично це був один тип інтелігентів-політиканів з душею „націонал-демократів“. Селяне й робітники залишились неорганізовані. На історичній сцені були „загально-національні“ організації, котрі робили діло націонал-демократів і переварювали в собі всіх радикалів і соціал-демократів на „загальний тип“ галицького мійського інтелігента-індивідуаліста. А селяне організовані культурно, кооперативно, професійно, політично? Ні. А робітники? Так само ні, навіть гірше: професійно вони влучені в польські проф. спілки. Коли прийшла революція й „українська влада“, то вона в містах не мала ґрунту (а життям керують міста!), а в селах... ґрунт був тому, що були селяне, але не було сили бо селяне не були організовані.

Через те український інтелігентський рух був роздавлений<sup>?</sup> росіянами й поляками, а ми всі сидимо так безсилі тепер, як були безсилі двадцять років назад...

Соціалісти повинні вже в лоні буржуазного суспільства створити свої окремі організації культурні, кооперативні, професійні й політичні.

Головно: в цих організаціях мусять бути реальні селяне й робітники, ці організації повинні стати великі числом, щоб справді давали напрям діяльності й життя селянсько-робітничих мас і, нарешті — ці організації мусять бути окремі від „загально-національних“.

Треба соціалістам по всій лінії розірвати з буржуазно-інтелігентським фронтом. Досвід показав нам навіть на праці в Чехословаччині, що коли ми, соціалісти-революціонери, творили школи й установи, то буржуазна інтелігенція („безпартійна“) лізла покірно в ці установи, але після певного закріплення під проводом політичних буржуазних гуртків пішла в бій з соціалістами, щоб захопити „все в свої руки“, знищити соціалістів: твердах — усуненням їх від ними ж створених установ, а м'якотілих — шляхом асиміляції психологічно-політичної. Так ламаються ряди соціалістів і так кріпне буржуазна реакція!

50 років досвіду українського соціалістичного руху показує, до чого довела ота несаможиттєвість його. І тепер треба починати соціалістам майже все з початку: і політичну органі-

зацію сил, і культурно-просвітну роботу і економічно-кооперативні підстави визволення. Соціалісти інших націй вели свою працю самостійно від своєї буржуазії і через те все таки чогось доробились.

2) У наших соціалістів у минулому, та є й тепер, переважала, власне панувала, одна думка про боротьбу або за „національні святощі“ або „за владу“. В усякому разі вони жили лише політичними інтересами й настроями і при тім більше уявляли боротьбу, ніж боролись. Коли з'являлись окремі особи, що йшли в маси, що брались до їх організації, то такі особи були рідким винятком на загальному тлі каварняних балакунів, скоро занепадали в праці й відходили або гинули. „Маса“ ж соціалістів була інертна, розполітикована фразами і здеморалізована особистими сварками. Не маючи опори в трудових масах, ці соціалісти підпірали одвірки в буржуазних організаціях або йшли на „співробітництво“ з чужими урядами за кордоном (так морально й політично загинула недавня соціалістична еміграція з Вел. України, що пішла за кордон р. 1907, а підчас війни стала на послуги німців і нарешті обернулася у чорну реакцію). Соціалісти-інтелігенти без контролю трудових мас вироджуються в політиканів-протисвітлів, доробкевичів і спекулянтів на соціалізмі.

„Політиканство“ — це вічні розмови про „владу“, ота вічна словесна й безплідна „критика“ чужих насильств, без надії будь-коли покласти край цим насильствам і чужій владі. Ця політика, що йде без усякого звязку з масами, не оперта на їх, не підкріплена реальною будівничою працею на полі культурному, господарсько-кооперативному й професійному, фатально мусить обернутись і обертається в політиканство й тягне за собою духовно-моральну смерть. Коли нема будівничої праці на полі господарства й культури, тоді ніколи не зросте політично-партійна сила, а коли не буде сильної партії — не буде визволення. Це залізний закон суспільного життя і хто не йде за приказом цього закону, той неминуче політично вмере. Я переконаний, що коли наші соціалісти не підуть в організацію кооперативів, народних домів, шкіл, майстерень, товариських підприємств, — то ніколи укр. соціалістичний рух не стане дужим, а через те ніколи Україна не визволиться. Моя думка ясна: доки не будуть економічно, культурно й професійно зорганізовані наші робітники й селяне, доки майже ціла нація повільно занепадатиме, не ворушитиметься, то через те не прийде й визволення, бо український інтелігентський „рух“ в селах і містах є така велика мізерія, яка в історії жадної ролі не грала й не гратиме. Історію України могли й можуть творити тільки великі маси селян і робітників. Тому я й кажу одверто: нам треба не по-

літиканства, а суспільного будівництва. Конкретно суспільне будівництво виявляється лише в професійній, економічно-кооперативній (промисловій і торговельній), шкільно-навчальній і видавничій праці. На першому місці я ставлю професійну організацію, потім культурну разом з кооперативною, а потім політично-партійну.

Все вищесказане в цьому розділі є засадами нашої політики.

Лише при допомозі цих засад ми можемо правильно означати напрям нашої роботи, тактику нашої політичної поведінки. Лише при допомозі цих засад ми можемо давати правильну оцінку того, що навколо нас робиться: оцінювати події, інші партії, діяльність різних осіб і т. п.

Спробуємо зараз зробити оцінку де-яких моментів українського життя.

### III.

Передовсім зробемо оцінку української культурної праці, бо справді, українці найбільше в цій ділянці працюють.

Зразу ми установимо погляд на те, що таке культура? Поняття „культури“ я вже раніш вяснив. Ми рішуче одріжняємо культуру від розваги: все, що збільшує наші фактичні, історичні і технічні знання, все, що розвиває наш розум — є культура, а що дає нам насолоду, уприємнює час, ворухить лише наші почуття — є розвага. Музика, співи, танці, театральні вистави, концерти, свята, ювілеї, вшанування і т. п. не є жадною культурою само по собі, лишень розвагою. Але й розвага може бути до певної міри показником нашої культурности: наші театри і вистави убогі і бідні, коли порівняти їх з виставами і театрами більш культурних націй; наша музика і пісня, хоч і солодка, але примітивна; показчиком цього є у нас бандура і сопілка, а у культурних націй — симфонічний оркестр, піано і ин.; наше малярство нічим не визначилось, а по ваших хатах я бачив лубки на тему „дівчина біля колодизя з козаком“ або „як наші танцюють“; скульптури у нас також нема, а у людей? Загляньте в чужі музеї... У нас навіть музеїв з артистичними творами нема, бо самих творів ще дуже мало. Наші вечірки, прийаття, сходи́ни без особливого смаку, не знаємо, що на їх робити, тому „заспіваємо“ або послухаємо українське селянське весілля в грамофоні. Чим багаті, тим і раді, але багатство наше дуже маленьке.

Отже, я кажу, що розвага не є культура, бо вона нових думок не дає: протанцювавши гопака або послухавши музики хіба ви одержуєте нову думку, знання? Ні, ви лишень одержу-

ете почуття приємности, якесь переживання, котре вашого розуму не збогачує.

Така роль мистецтва в житті: давати переживання, а не знання. Значить, все, що українці роблять в царині мистецтва не є по суті культурна праця. Навпаки, мистецтво само залежить від культури: що люде культурніші, то і їх мистецтво стає краще, багатше на фарби, звуки, форми і дає більшу насолоду. Примітивні, некультурні люде мають убоге мистецтво: подивіться на індіян, мандрівних циган, бідних селян! Хіба їхнє мистецтво таке, яке ви бачите у багатій буржуазії?

І триб життя, одежа, оздоба помешкань, почуття краси або естетика у культурних, освічених людей кращі й ліпші, ніж у некультурних чи примітивних. Культурою є збільшення знань і виявлення цих знань в переробці всякої матерії (каменю, дерева, металу і ин.). У першу чергу до культури відноситься наука і організація навчання людей — школа, а також способи передачі думок — книжка, письмо, друкарня, телеграф, телефон і ин. Коли ми дивимось на українську науку, то констатуємо: що її недавно ще не було, що вона займалась переважно історією, лінгвістичним, описом побуту народа, але майже не було, і тепер дуже мало, математики, механіки, фізики, хемії, біології, соціології. Характерний факт: народ у неволі, ми хочемо визволення, а українська наука якраз майже не займалась дослідом і вивченням суспільства, не шукала глибших причин поневолення. Те, що я вам викладав про соціальну структуру, розумів ще Драгоманів, хоч і не дав нам поважно розробленої теорії, але після Драгоманова, та й тепер, майже ніхто, окрім нас, не цікавиться наукою про суспільство (соціологією), котра єдино нам допоможе пізнати причини неволі, а з того ми навчимося, як з лихом боротись.

Техніка майже не порушена українською наукою і тому ми не маємо навіть книжок і підручників з технічних наук. У нас нема ще навіть енциклопедичного словника! Нема підручників і словників чужих мов, а ми-ж не можемо без чужих мов навіть світової культури зачерпнути і тим відказані на російську і польську мови, які є єдиним джерелом культури для нас, єдиним звязком з культурним світом.

Ми знаємо чому це так. Соціальна структура Українського народу нам одкриває шлях до зрозуміння цього і ми звідци висновуємо цілий культурно-будівничий плян або шлях відродження.

Засади нашої ідеології і політики дають нам змогу оцінювати і українські школи.

Ми хвалимо лише таку школу, де вчать селянські і робітничі діти, але цього мало. Чому їх там навчають? Якого знання вони там набираються? Які погляди на світ, життя і



людей з тих шкіл вони виносять? Що там навчатися діти арифметики і геометрії та ще читати й писати — це добре. Але коли їх там будуть навчати „релігії“, навчатимуть, як жиди йшли з Єгипту, яких царів мали, як різали чужі народи, як царь Давид собі гарну жінку десь нагледів і т. п., все, що у „старому завіті“ пишеться — навіщо це нашим дітям? Чому вони те все повинні знати? Навіщо їм памороки забивають „чудесами“: як хтось по воді ходив, або як хтось у череві кита був, або як хтось п'ятьма хлібинами п'ять тисяч нагодував, або як з неба манні крупи хтось кидав — це-ж усе бр хня, а „неправда — не наука“ сказав ще Драгоманів. А головна шкода від „релігії“ та, що через релігію люде не навчаються науково думати, навпаки: навіки калічуть свій розум. Від фальшивих „знань“ людині більша шкода, ніж тоді, коли вона не має жадних знань, бо чиста не задурена голова сама практичним шляхом може дійти до якогось певного знання. Задурена „чудесами“ голова ніколи сама вже не відкриє шляху до наукового думання, а наукове думання є лишень таке, що відкриває причини і наслідки явищ.

Далі, погляньмо, як навчають історії України. Коли учителі дітям вихваляють „святого Володимира“, то цим вони просто дурять наших дітей: Володимир не був святий, бо був гнобителем українського народу, підтримував рабство і визиск, насилував, убивав, грабував. Коли вихваляють учителі гетьманів, то вони вихваляють те, як Хмельницький заводив кріпацтво на Україні і роздавав селян в кріпацтво панам і церквам, як Мазепа завів смертну кару для селян, що втікали від панів і не хотіли на панів робити, як Дорошенко віддавав українських селян у „ясир“ (у рабство) татарам і туркам і дівчат українських на втіху турецьким пашам, як всі гетьмани закріпощували селян, розхапували народні землі, як прохали московських царів про привелеї для себе, про ствердження кріпацтва і як, нарешті, за ці привелеї, за „дворянство“ (шляхецьке звання) вся старшина (панство) і духовенство зріклися своєї народности, зрадили націю, зробивши те, що колись зробило українське галицьке панство, перейшовши до поляків, щоб разом з ними душити і визискувати робочий люд. Отже, я кажу, коли в наших школах це все описується рожевими фарбами, виспівується про гетьманів, то це все передовсім брехня, неправда, а друге те, що нашим дітям прищеплюється любов і пошана до гнобителів, визискувачів, зрадників та цим скріплюється думка, що й визволення України означає панування панів, на яких, далі наші селяне та робітники мають працювати і українських голапасів своїм коштом утримувати. Такі школи і такі учителі нам не то що не корисні, а вони дуже шкідливі. І коли мені якийсь українець каже, що він учитель і веде, значить, культурну роботу,

то я питаю, чому він навчає українських дітей? Як що навчає релігії або перекалічує нашу історію або перекручує літературу, ставлячи поруч Шевченка ще і всякого чорносотенця, то я бачу, що передо мною не приятель українського народу, не борець за визволення, а шкідник і ворог народу. Коли я хвалю Шевченка, то я не шаную хвалія кріпацтва Квітки-Основ'яненка, коли я люблю Драгоманова, то я не люблю всіх, що проти його орудували і орудують, коли я за Франка, то я проти визискувача праці українських селян Шептицького і його слуг, коли я за щирю науку, то я проти всіх катехитів, попів, церковних шкіл, дяко-учителів і т. п. чорного кодла, що затемнює свідомість нашого народу.

Коли галицька чи наддніпрянська інтелігенція вихвалює Т-во „Просвіта“, то я дивлюсь попереду, що та „Просвіта“ робить: як що вона видає брошури про святих, про попів, про гетьманів, або вихвалює сучасний суспільний устрій, то я вважаю, що й ті книжечки шкідливі і все Т-во Просвіта шкоду робить Україні, а не користь. Коли мені кажуть, щоб я давав гроші на „рідну школу“, та я попереду питаю „а яка то рідна школа“? Кому вона рідна: панам чи робчим людям? Правду наукову розповсюджує чи брехню? Капіталізм вихвалює чи готує людей до соціальної революції? Я все це мушу добре собі в'яснити, щоб певно знати, чи я своїми грошима добре діло підпомагаю чи українські кайдани для свого народу! Дивлюсь, в яких руках та школа: коли в руках попів і чорносотенної „інтелігенції“, то я заздалегідь знаю, що то ворожа для українського визволення справа. Ми бачили з вами підчас революції оту українську молодіж, що закінчила науку в українських гімназіях та буржуазних університетах: хто був більший реакціонер і хвалитель капіталізму, як не та молодіж, оте українське старшинство, що аж ревла проти соціальної революції, що розстрілювало українських селян, робітників і соціалістів. Та школа, яка з дітей селянства поробила ворогів визволення селян і робітників, є таким же ворогом, як і наші чужонаціональні гнобителі.

„Загально-національні“ Просвіти, Рідні Школи, Педагогічні Товариства і тому подібні організації стануть корисними лише тоді, коли вони стануть на ґрунт інтересів селян і робітників і понесуть просвіту соціально-революційну, скажуть народові одверту революційну правду, а до того — вони більш шкідливі, як фортеці української буржуазії, ніж корисні, як українські установи.

Перечитайте пильно про наслідки анкети у середніх українських школах у Галичині (брошура проф. Калиновича), то ви побачите і психологію і ідеали української молодіжи, що вихо-

вуеться в наших гімназіях. І після того мої слова не будуть нікого лякати.

Українська родина, що накручує молоду генерацію на буржуазний лад, що прищеплює міщансько-еґоїстичний індивідуалізм і хитку мораль, є першим джерелом проти-народного виховання. Так само і в нашій літературі є багато буржуазно-міщанського сміття, тому ви мусите мати свою критичну мірку, що-до української літератури і розбирати добре — що можна давати в руки вашим дітям.

Коли ми з нашими засадами прийдемо до оцінки господарських явищ, то нам буде легко розібрати, що і як треба оцінювати. У нас популярний є клич „свій до свого“. В газетах побачите оповістки про це що-дня. Чи банк відкрили перші українські спекулянти — кричать „свій до свого“, чи на шифс-картах хочуть одурити, чи парцеляцію зробити, чи зуби лікувати, чи адвокатську практику вести — скрізь кричать „свій до свого“. Хто мені свій — наша програма добре показує, хто вам свій — знов таки ця програма очі відкриє. Хай українські доробкевичі купують один в одного, хай „свій до свого“ там сходяться: для селян і робітників свій лише той, хто доло їх полекшує, цеб-то, вони самі. Українські дрібні буржуйчики є вороги трудовому люду. Коли вони виростуть на великих буржуїв, тоді всім робітникам буде це ясно. Хто буде економічне підприємство не на колективно-трудовах засадах, з того виросте менший чи більший капіталіст, що хоч би він був і з селян чи робітників — він їх покине і перейде в табор ґнобителів на „загально-національний ґрунт“.

Так само легко розуміти і політичні явища, коли їх оцінити з погляду наших засад. Дозволю собі хоч коротко оглянути де-які політичні явища в нашому чи світовому житті.

Наприклад, почнемо з правого фронту:

Гетьманці-монархісти — вони стоять за інтереси поміщиків. Вже одно це показує, що вони вороги всього нашого селянства і робітництва, цеб-то майже всієї нашої нації. Соціальна структура України вказує, що поміщиків у нас, як о кляси, зовсім нема. Значить, політика гетьманців є перше — проти національна, друге — утопічна, безнадійна, ніколи не може здійснитися, нема на кого опертися. Одначе, кілька осібняків пропагують цю політику, щоб стати поміщиками. Навіть українські куркулі не можуть цієї політики підтримати, бо поміщики є в значній мірі ворогами і для куркулів. Ось через що наші гетьманці воловодяться з кількома російськими і польськими поміщиками, удають із себе „аристократію“, знайшли генерала-поміщика з колишнього кодла перевертнів, удають його за гетьмана і „гетьманщиною“ стараються задурити робітників (напр. в Америці), але вони на цьому скоро опечуть-

ся — селяне і робітники за гетьманцями не підуть, а самі гетьманці незабаром скінчать в таборі російських монархістів. Те, що у вас тут в Америці йде агітація за владу поміщиків на Україні, за гетьманщину, і що є робітники, (хоч і дуже невелика купка), котрі йдуть за цим гаслом, показує на величезну темноту тих людей. Вони не розуміють нічогосінько в громадській справі — взагалі і у визвольній — зокрема. Одначе, ці люде забувають (або й зовсім не знають), що гетьманщину знищив до коріня сам український трудовий народ під проводом соціалістичних партій, а тому для гетьманців місця на Україні вже нема й не буде. Соціалісти-революціонери існують, а це значить, що поміщикам і гетьманцям на Україні місця не буде!

Націонал-фашисти, що стоять за вовнну диктатуру і владу буржуазії, так само утопісти-інтелігенти, котрі не знають української соціальної структури і тому агітують за задержання влади чужої буржуазії. Ці люде свою агітацію вважають за визволення України. З усього, що я сьогодні говорив, ви бачите, що ніколе націонал-фашисти не то що влади, але навіть до помітної політичної ролі не прийдуть.

Друга течія націонал-фашистів, котрі себе називають „демократами“ — це „петлюрівці“ всякої масти. Їхня мрія — захопити владу на Україні — так і залишиться мрією та й годі. Губить їх у першу чергу їх польська орієнтація, а друге — знов таки, соціальна структура України. Вони хочуть бути виразниками інтересів куркулів, цеб-то 5% української нації. Робітництво і трудове селянство не допустить, щоб ними опанували куркулі. Число прихильників у „петлюрівців“ велике не може бути так, як і у гетьманців. Через те їх політика безнадійна.

Комуністи і їх підлизники. Щирих, ідейних комуністів-українців мало. Комуністична теорія є направлена проти капіталістичного ладу — вже через це одно вона могла-б мати багато своїх симпатиків між селянами і робітниками, коли-б не де-які точки цієї теорії, котрі засуджують її на неуспіх. А власне: всі свої обрахунки і надії покладають комуністи лише на робітників, а селян ненавидять, як ніби-то дрібно-буржуазну масу. Але зважаючи на велике число селян (на Україні, в Росії і взагалі скрізь у хліборобських народів), комуністи силкуються використати селянську масу на службі для комунізму і тому проповідують, що керувати селянами має пролетаріат. В конституції совітів так і зазначено, що голос одного робітника рівняється 5 голосам селян. Ясно, що хто селян вважає за худобу, той їх не визволить. Друге. На Україні міста мають російсько-жидівську більшість, через те Москва й надає право голосу своїм робітникам у 5 разів більше, ніж се-

лянам. Це є засіб, щоб свою владу тримати над селянством, а як показує соціальна структура — це значить владу росіян і жидів над майже всією українською нацією. Російські і жидівські комуністи хочуть продовжити на Україні стару царську політику: через місто керувати селом, панувати над українською нацією. І вони це на практиці роблять шляхом диктатури і свого війська на Україні. Через те комуністи проголосили диктатуру над робітництвом і селянством. Третє — диктатура є влада маленької купки людей над величезною більшістю. Коли припустити, що всіх комуністів на Україні тепер 150000, то й це показує, що при помочі свого війська над Україною панує  $\frac{1}{200}$  частина населення. Один комуніст є паном над 200 людьми. Владу мають в руках російські і жидівські комуністи, а своїх українських товаришів вони припускають до посад (нижчих) лише в розмірі  $\frac{1}{5}$  або  $\frac{1}{4}$  частини, з метою трохи замаскувати себе і дурити несвідомих українських селян і робітників. Четверте: ми стояли і стоїмо за владу селян і робітників у радах. Щоб робітники і селяне вільно обирали її, контролювали і як зле робить — скидали та ліпших людей ставили. Цеб-то, ми за робітничо-селянську (або як скорочено кажемо — за трудову) демократію. З погляду соціалістичного мусить бути демократія або самоуправління трудових мас, а комуністи проти цього. Це потрібно і вигідно для українського визволення: коли чесно перевести вибори до рад знизу до верху, то само собою вони стануть зразу українськими. Пяте і головне: комуністи стоять за державний капіталізм (і це вони зробили в Росії і на Україні), цеб-то фабрики, заводи, залізниці, ліси, землю і ин. оповістили власністю „держави“ (а державою є вони самі), цим відсунули селян від розпорядження землею, а робітників — від розпорядження знаряддями виробництва, а з того вийшло, що й державний капіталізм, як і приватний, розділив підприємства на власників-господарів і наймитів-робітників. Це є звичайний капіталізм. Соціалістична наука якраз була і є проти цього і вчить, що соціалізмом називається такий суспільний устрій, в якому робітники стають власниками знарядь продукції, зникає різниця між господарем і наймитом. Те, що зробили комуністи, не є соціалізм і комуністи не є соціалістами, хоч вони дуже (на словах) виступають проти буржуазії. Але нас не засліплюють їх слова: комуністи завели свій капіталізм — це раз, і силою зброї завоювали Україну і силою-ж зброї підтримують там свою владу над українським селянством і робітництвом — це два. За ці дві головні речі ми боремось і будемо боротись проти комуністів і їх підлизників.

Комуністи не здійснили визволення. Всі оті 5 форм визиску й поневолення на Україні, про які ми докладно говорили раниш

— існують і тепер, хоч і під комуністичними назвами: і капіталістичний визиск, і податок крові, і колонізація, і конфіскація землі й природних дібр, навіть визиск психічної енергії (русифікація) існує до певної міри й тепер, хоч наша революція розбудила трудові маси, самосвідомість поширюється і через те поширюється трохи й культурна робота, але якраз політика большевиків стоїть на перешкоді культурній і господарській роботі українських мас. Большевики хочуть і цю українську працю визискати на свою користь криком, що це, мовляв, їхня заслуга. Але нас на цей гачок не піймаєш: ми вміємо одріжняти українську працю від большевицьких перешкод. Московсько-жидівські елементи, що хочуть Україну задержати під владою Москви, хай знають, що їхній крик про „заслуги“ нас не злякає, бо головна річ — влада. Ми просто говоримо їм: передавай владу українським селянам і робітникам, а тоді ми з вами поговоримо про „заслуги“. Як буде українців при владі не менше  $\frac{3}{4}$ , а москалів, жидів і ин. добротворців не більше  $\frac{1}{4}$ , як вказує національний склад України, тоді ми скажемо инакше. А коли тепер  $\frac{1}{4}$  населення (міста) панують над  $\frac{3}{4}$  населення (над селами), москалі й жида над українцями, то ми московський галас про „заслуги“ називаємо ясно — окупаційна брехня. І нічого Москва не поробить, бо статистика і факти найстрашніша річ. Це в гарне дзеркало, в якому видно московську завойовницьку пику.

Підлизники большевизму — це окрема порода людей. В Європі і Америці вони себе називають комуністами, але тепер цей комунізм в Європі вже розклався на дві частини: одна — за самостійну лінію боротьби, за незалежність від Москви, а друга — за Москву. Ми не поділяємо комунізму, але чесні, переконані і не продажні комуністи все таки є люде, проти яких ми ворогувати не можемо. Ми боремося з ними ідейно, ми переконуємо їх, що вони помиляються, але за ворогів їх не вважаємо, лише за сліпців. Що-ж до другої течії комуністів, московських прихильників, то на жаль ми знаємо джерело їх прихильності до Москви — гроші. Більшість московських активних прихильників є люде, підкуплені Московією. Вони Московку хвалять не з переконання, а за гроші, тому й брешуть і підлизуються Москві. За це ми їх і зовемо підлизниками. До підлизників належать і ті пани, що формально є противниками комунізму, але вони за совітський уряд. Це вже простісінька мерзота, що крутиться біля всякого уряду. Це люде і без переконань, без поглядів, а тако ж без найменшої сміливости, бо хвалячи комуністів-міністрів, вони не вступають до комуністичної партії. Доки партія при владі, доти вони її хвалять, але її програми, її ідеології не поділяють. Підлизники ганебно розкривають свою душевну наготу, свій цинізм, нещирість, брехню.

Всяка партія має своїх підлизників, а всяка правляча найбільше. Доки большевицька партія має владу, доти підлизників у неї буде багато, але вони як горобці розлетяться од неї в той день, коли влада перейде до других рук. Ми це бачили на практиці, як горобці, підлизники одлітали від нашої партії, по мірі того, як слабла влада УПС-Р. По московському підлизників називають „змінювіхами“ (бо вони міняють тички, якими вити-чується шлях), а по-нашому просто перекин'ючками. Чорносотенна буржуазна інтелігенція тепер з підстрибом вихвалює большевиків за їх панування на Україні, прикидається прихильником не комунізму, а комуністів, тоді як ця-ж інтелігенція огнем дихала на владу українських соціалістичних партій в Українській Народній Республіці. Перекин'ючки ці відскочуть від Москви в той-же день, як на Україні буде инша влада. Як прийде до влади знову наша партія, то зразу перекин'ючки будуть крутитись біля соціалістів-революціонерів. Але ми не забудемо того, що робили і роблять тепер панове підлизники!

Отже, на цьому скінчимо перегляд українських політичних течій і настроїв.

Ви бачите, що наші засади є добрим критерієм (мірилом) при оцінці суспільних явищ, фактів, подій і людей. Єдиною партією, що має правильну наукову програму визволення України, є партія українських соціалістів-революціонерів. Інші групи вироблених програм на основі українського життя не мають. Вони напозичали чужих слів і перемелюють свою словесну полову, називаючи це мливо „боротьбою“ і т. и. словами. А ми добре знаємо, що то полова, котра ніколи не стане підставою визволення України. Ми знаємо і бачимо, що вся словесність їх не спричиниться навіть до підняття тону укр. життя, а не то що до визволення.

З українських політичних груп найближчу до УПС-Р програму і тактику має американська робітничка організація „Оборона України“, а в краю — українська партія соціалістів-радикалів (пишеться скорочено тако-ж, як і ми УПС-Р). Одначе, коли „Оборона України“ має твердий і ясний провід та вироблену тактику настільки, що соціалісти-революціонери з оборонцями стоять близько, тоді як соціалісти-радикали в краю знаходяться ще в стані організування сил і вироблення світогляду, а тому між нами і ними трапляються розбіжності, які мабуть з часом зглядяться. Важне те, що й соціалісти-радикали вже намацали той твердий ґрунт, на яким стоять соціалісти-революціонери і оборонці. Ясність світогляду не так легко здобути; з нічого світогляду не зробиш. Треба кожному великої праці над самим собою, щоб навчитись думати самостійно, а не повторювати чужі слова, а головне — треба найбільше не забувати дійсності, не ігнорувати фактів. З фактів, які я вам представив, ви

самі можете вже зробити правильні висновки. Вони, я певний, будуть такими, які я зробив оце перед вами.

Наша програма і тактика, як бачите, вся збудована на да-них з українського життя, на аналізі (розборі і розгляді) соці-яльної структури на Україні і тому наша програма є об'єк-тивна, бо в ній ми показуємо правдиве освітлення життя. Ми не випихаємо наперед наших голих особистих бажань і не під-ганяємо програми під особисті інтереси: ми програму виснову-ємо з життя, а тактику висновуємо — з програми. Чи тобі по-добається, чи не подобається, а мушиш робити так, як велить об'єктивно-наукова програма визволення. Чесно-мислячий чоловік не може заперечити моєї відповіді на те, кого і від чого треба визволяти, бо моя відповідь основана лише на об'єктивних фак-так життя, а не на моїх особистих настроях. Коли мої настрої тепер відповідають моїй програмі, то це сталось тому, що коли я вивчив дійсність українську, то я собі сказав, що мушу йти з трудовим народом. Тим більше це було мені потрібне, що як мій батько до смерти був пролетарій, так і я своє життя молодше провів, як робітник в Донбасі. Я був серцем зав-жде з трудовою Україною, але після вивчення обставин життя і розумом став на революційну селянсько-робітничу програ-му, а щоб переводити цю програму в життя, щоб виявити свою волю, то я записався до партії соціалістів-революціонерів.

Щоб жити повним життям, треба, щоб воля, розум і сер-це були в згоді. Тоді й буде те щастя, за яким тужить кожна мисляча істота.

Я й щасливий, що належу до партії соціалістів-революціо-нерів, одверто стою під її прапором, як жовнір української со-ціяльної революції. І коли ви мене питаєте, що робити, яким шляхом йти, то я вам можу сказати лиш ту правду, що сам маю, лиш той шлях, яким сам іду. Двох або різних правд нема: є лише одна правда і тому я закликаю вас стати під прапор революційного соціалізму і йти під ним до соціяльної револю-ції, котра одна приведе нас до великої мети: української собор-ної, самостійної, трудової, соціялістичної республіки.

Товариші! Коли ми маємо добре серце і плачемо над не-долею України — цього ще дуже мало. Треба ще розуміти причини тієї недолі, треба жити ще й розумом! Але й цього ще мало: треба ще мати тверду волю і хист до переведення в життя своєї програми. Треба ще стати плече-в-плече з това-ришом і гуртом, однією лавою лицарів української соціяльної революції, вперед, вперед!

Ніхто не стій позаду, ніхто не кажи „моя хата з краю — я нічого не знаю“, ніхто не повторюй слів на вітер, а кожний думай, розбирай, аналізуй факти, хапай знання, як повітря, і бий молотом по ланцюгах неволі, рубай кайдани і клич з со-



бою всіх своїх близьких і дальших — вперед! Будуй! неси цеглу, куй залізо, будуй!

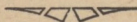
Ви одірвані від України, вигнані з неї злиднями, неволею, панським знуцанням — ви в чужому краї побачили багато нового, ви дивуетесь тут, що може доконати праця і свобода, все тепер розумієте, чого треба Україні: свободи передовсім, вільної праці, знання і будівничого завзяття. Ви відціль через океан голос подайте і гукніть до тієї „Неньки-України“ вільним голосом про те, що не довго вже злим вітрам гуляти по Україні, не довго вже їм нахиляти плакучі верби над ставками і річками нашими, недовго вже їм зривати дахи і стріхи з убогих хат! Бо росте і прийде на кон історії нова культурна революційна армія робітників і селян і дасть раду з усіма владами, наїздами, окупаціями та українською чорносотенщиною.

Від Карпат по Кавказ лиш один буде лад — Українська Соціалістична Республіка! Республіка без хлопа і без пана, як заповів Шевченко.

Отже, всі в революційні ряди! всі під прапор Оборони України з програмою революційного соціалізму! Всі з твердою вірою і волею, що лише робітники і селяне є Україна і що вони хочуть і стануть вільними. Тоді й прийде та вільна, осяяна сонцем свободи Україна, коли ви її захочете збудувати.

Хай живе український революційний соціалізм і борці за його — українські робітники і селяне.

*М. Шаповал.*



3. VII. 1928



